

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra systematické teologie

Manuela Chovancová

Úcta k životu u Alberta Schweitzera a papeže Františka

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Dominik Opatrný, Th. D.

Studijní obor: Teologické nauky

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

Ve Zlíně dne 25. 2. 2020

Manuela Chovancová

Děkuji Bohu, že mě stvořil ke svému obrazu a podobě, že mi otevřel srdce k vnímání krásy světa a vložil do něj úctu k životu a celému stvoření. Děkuji, že mi dal možnost studovat a napsat tuto práci. Za to, že mi přivedl do cesty úžasné lidi, se kterými jsem měla možnost se při svém studiu setkat, ať už to byli vyučující nebo spolužáci na CMTF UP.

Děkuji doc. Mgr. Dominiku Opatrnému, Th. D. za odborné vedení, trpělivost, ochotu a především za povzbuzování a motivaci k mé práci.

Obsah	
Úvod	6
1. Přístupy k ekologické etice	8
1.1. Antropocentrismus	8
1.2. Fyziocentrismus	11
1.3. Holistické přístupy k ochraně přírody	14
1.4. Teocentrismus	14
2. Život Alberta Schweitzera	16
2.1. Dětství a mládí	16
2.2. Student teologie, filosofie a hudby	17
2.3. Studium medicíny	18
2.4. První působení v Africe (1913-1917)	19
2.5. Návrat domů. Druhý a třetí pobyt v Lambaréné (1917-1932)	20
2.6. V době „Třetí říše“ (1933-1945)	21
2.7. Nobelova cena a studená válka (1945-1957)	22
2.8. Poslední léta (1957-1965)	23
3. Schweitzerova etika úcty k životu	23
3.1. Vůle k životu	24
3.2. Úcta k životu	27
3.3. Univerzální platnost	28
3.4. Lidskost	30
3.5. Etika úcty k životu a křesťanství	32
4. Etika papeže Františka	34
4.1. Úcta k životu v církvi	34
4.2. Kdo je papež František	36
5. Laudato si'	38
5.1. Co se děje našemu domovu	39

5.2. Evangelium stvoření	41
5.3. Lidský kořen ekologické krize	43
5.4. Integrální ekologie	44
5.5. Jak se zorientovat a jak jednat	45
5.6. Ekologická výchova a spiritualita	46
Závěr	49
Literatura	52
Anotace	57

Úvod

Mladí lidé si často kladou elementární otázky: Proč jsem se narodil? Jaký smysl má moje bytí na tomto světě? Co mám dělat, abych smysluplně prožil svůj život? Proč mám pracovat? Potřebuje mě tato země? Postupem času mnozí na tyto otázky rezignují, neptají se, žijí tak, jako všichni, pracují, starají se o děti, ale neptají se proč, jaký to má vše smysl, využívají všech nabízených technických vymožeností, podlehnou konzumu a bezmyšlenkovitosti.

Albert Schweitzer při hledání racionálních odpovědí na tyto otázky dospěl k tomu, že možná nenajdeme smysl života a ani smysl světa, ale musíme dát smysl svému životu na základě vůle k životu a z ní vycházející úcty k životu.¹

Moje práce se zabývá otázkou, zda je možné tuto Schweitzerovu etiku úcty k životu jednoduše převést na biocentrismus, zda existují styčné body a společná témata ve filosofii úcty k životu, která se snaží být světská a obecně použitelná, a v encyklice *Laudato si'* papeže Františka o péči o společný domov. Papež tuto encykliku také adresuje všem, „každému člověku této planety“², ale vychází z křesťanské nauky a křesťanského pojetí společného domova, což nemusí být přijatelné pro všechny.

Pro lepší pochopení dané problematiky začínám práci popisem jednotlivých přístupů k ekologické etice. Pokračuji stručným životopisem Alberta Schweitzera, protože svědectví jeho života, který prožil v hluboké úctě k životu a ve službě životu, je důležité. Je důležité poznat, že je možné uskutečnit pravdivý život, prožít opravdovou „ekologickou“ konverzi a vytrvat ve službě životu a světu až do konce. Po životopisné části se snažím popsat princip etiky úcty k životu. Abych mohla přejít ke srovnání tohoto principu s encyklikou *Laudato si'*, musím vyjít z toho, jak je chápána úcta k životu v církvi. Tím se dostávám k hlavní části, srovnání encykliky se Schweitzerovou filosofií. Dále se snažím na základě tohoto srovnání nalézt východisko ze současné ekologické, či spíše společenské krize a přijít na trvalé pevné motivace, které by vedly ke skutečné konverzi.

Papež František pokládá současnou globální krizi paradoxně za příležitost ke kladení základních otázek o tajemství stvoření, o tom, proč a zač se vyplatí žít. Jediné možné východisko, jediné možné řešení, jedinou globální vizi spatřuje

¹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*, Přeložil Ján LETZ. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, str. 80.

² *Laudato Si' papeže Františka: encyklika: o péči o společný domov*, čl. 3. Překlad Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018, str. 5-6.

v duchovním znovuzrození.³ Je možné k tomuto znovuzrození napomoci filosofií úcty k životu? Může něco zvrátit jednotlivec? A kde nalézt správnou motivaci k vytrvání v dobrém?

Je nutné se zabývat těmito otázkami, pokud nechceme okrást své děti a všechny chudé této země o jejich budoucnost, což nám připomněla i Greta Thunbergová v září 2019 na Summitu OSN pro klimatickou akci.⁴

³ Srov. FRANTIŠEK, Papež a Jana GRUBEROVÁ. Považujme svět za svátost společenství: vybízí papež v nové knize o integrální ekologii. *RadioVaticana.cz: Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 2019, 17. 10. 2019 [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30071>

⁴ MALÍŠOVÁ, Klára. „Připravili jste mě o dětství a sny.“ Emotivní projev aktivistky Thunbergové na summitu OSN. *Seznam Zprávy* [online]. 24. 9. 2019 [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/pripravili-jste-me-o-detstvi-a-sny-emotivni-projev-aktivistky-thunbergove-na-summitu-osn-79374>

1. Přístupy k ekologické etice

V ekologické etice existují dva hlavní směry a to antropocentrismus a fyziocentrismus. Tyto se potom dále dělí. Hlavním kritériem pro dělení těchto směrů je hodnota, kterou dáváme okolnímu světu, zvířatům, rostlinám i neživým věcem a jaký k němu na základě této hodnoty zaujmeme postoj. Základní ekologickou otázkou není prostá ochrana přírody, ale je to podle Koháka i jiných otázka filosofická a morální, a to jaký je smysl lidského žití na zemi.⁵ Podle tohoto smyslu nalézt to, jak bychom se měli chovat, jak správně žít.

1.1. Antropocentrismus

Z označení antropocentrismus vyplývá kritérium pro poměrování všeho, celého světa, tím je člověk, který stojí v centru. Člověkem se poměřuje co je dobré a co zlé, člověk je nositelem hodnoty. Co člověku prospívá, přináší mu užitek, je dobré. Okolní svět, příroda má smysl jen do té míry, v jaké slouží člověku.

Antropocentrismus se dále dělí na dva až téměř protichůdné proudy radikální a mírný či umírněný.

Radikální antropocentrismus vidí v přírodě pouze instrumentální hodnotu. Příroda slouží pouze k uspokojování lidských potřeb, je člověku podřízena, je jeho zdrojem. Tento postoj vede k bezcitnosti a využívání přírody až k jejímu zničení. Je kořistnický sobecký. Vznikl tam, kde se vytratila bázeň z nadpřirozena. Kde lidé přestali věřit, příroda byla odkouzlena⁶, Bůh byl popřen a člověk si stačí sám. Za hlavního původce bývá považován René Descartes, který všechno mimo lidskou poznávající mysl pokládal za čistě hmotné a příčinné. Celá příroda je pro něj pouze stroj. Následující generace z tohoto postoje vyvodily, že příroda o sobě nemá žádnou hodnotu a smysl. Její hodnota je odvozena od člověka a jeho zájmu, např. les má hodnotu dřeva, které se dá zpeněžit. Podobně i zvířata jsou pokládána za mechanismy bez vlastní hodnoty. Po něm podobně přemýšlel také Immanuel Kant. Jediné, co podle něj zasluhuje úctu, je rozum. Bytosti bez rozumu a svobody, která umožňuje morální jednání, nemají vlastní hodnotu. Rozumem je ale člověk schopen pochopit nejen

⁵ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), str. 23.

⁶ Odkouzlena ve smyslu vědecky vysvětlena, bez mýtů. Náзор, který pokládá mýtus za předchůdce vědy. V minulosti, kdy lidé nedokázali mnohé jevy vysvětlit, pokládali je za nadpřirozené. Když se z přírody vytratilo nadpřirozeno, tedy mýtus, kouzlo, ztratila se i jakási bázeň a úcta k ní. Tento názor řadí křesťanství také k mýtům. Viz SEGAL, Robert Alan. *Stručný úvod do teorie mýtu*. Praha: ExOriente, 2017. Religionistická knihovna.

přirozený, ale i morální zákon. A podle tohoto zákona se nemají týrat zvířata, ale ne proto, že by na to měla nějaký nárok. Kant chápe svět v descartovských kategoriích.⁷ Zvířata a celá příroda mají nepřímou hodnotu, není možné s nimi zacházet svévolně, protože je to v důsledku nerozumné vzhledem k zájmům lidí. Kruté zacházení se zvířaty způsobuje podle Kanta citové otupení i vůči lidskému utrpení, ztrátu soucitu s lidmi, a to je nemorální. Zájem o přírodu a její ochranu je v radikálním antropocentrismu motivován zájmem člověka. Pokud by došlo ke zničení přírodních zdrojů, byla by tím poškozena nejen příroda, ale ve svém důsledku hlavně člověk.⁸

Za původce panského postoje radikálního antropocentrismu bývá také označována katolická církev.⁹ Toto obvinění vnesl do veřejné diskuse Lynn White. V biblickém příběhu o stvoření je člověk postaven do zahrady světa s příkazem, aby si zemi podmanil¹⁰:

„A Bůh jim požehnal a řekl jim: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe““ (Gn 1,28)

Přestože byl White křesťan, nepochopil správně správcovský úkol člověka, vyplývající z druhé zprávy o stvoření viz níže. Jako historik při zpětném pohledu do dějin viděl arogantní postoj západního křesťanství k přírodě.¹¹ Svou studií Historické kořeny naší ekologické krize, která byla poprvé publikována ve sborníku Science v roce 1967, vyvolal bouřlivou reakci. Mnozí byli proti jeho argumentům, že ekologickou krizi v podstatě zaviniilo křesťanství, ale byly tu i hlasy, které s ním souhlasily. I když se zřejmě v mnoha věcech mýlil, je docela dobře možné, že v něčem byl spíše vizionář. Papež František v článku 116 encykliky Laudato si' říká, že v minulosti docházelo k mylnému panovačnému pojetí vztahu člověka ke světu. Východisko z ekologické krize podle Whitea, ale i podle papeže Františka, nemůže být technokratické. Dále White říká, že je-li kořenem krize náboženství, její řešení musí být zase jedine náboženské. Soudí totiž, že nemůže dojít k opuštění náboženství, protože na jeho místo

⁷ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 71-73.

⁸ Srov. MARSCHÜTZ, Gerhard. *Theologisch ethisch nachdenken: Handlungsfelder*. Band 2. Würzburg: Echter, 2012. str. 323-324.

⁹ Srov. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011, str. 34; KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 30-31; VÁCHA, Marek Orko. *Tváří v tvář Zemi*. Brno: Cesta, 2016, str. 33-40.

¹⁰ Srov. VIRT, Günter. Stvoření má právo žít: Etika ekologie. *Universum: revue České křesťanské akademie*. Brno: Cesta, 1992, (6), 1-6, str. 1; WHITE JR., Lynn. Historické kořeny naší ekologické krize. *Filosofický časopis*. Praha, 2000, 48(5), 765-775. ISSN 0015-1831

¹¹ ZÁMEČNÍK, Jan a Bohuslav BINKA. Lynn White a Max Oelschlaeger - dva pohledy na roli křesťanství v environmentální krizi. *Filosofický časopis*. Praha, 2018, 66(6), 889-907. ISSN 0015-1831, str. 895.

by muselo přijít nějaké kryptonáboženství.¹² Řešení vidí v postavě svatého Františka s Assisi, který zvrátil radikálně antropocentrické vnímání přírody. White také navrhuje sv. Františka s Assisi za patrona ekologů.¹³ Tím ho prohlásil v roce 1980 sv. Jan Pavel II. A jako vzor ho vnímá i papež František.

Je pravda, že křesťanství je antropocentrické. Katechismus říká, že „Bůh stvořil všechno pro člověka“ (KKC čl. 358). Není to však antropocentrismus radikální, ale mírný. Vychází z hierarchického uspořádání přírody, které známe již ze stoicismu (*scala naturae*), ale také později od Aristotela, od kterého byl přejat do křesťanství sv. Tomášem Akvinským. V tomto uspořádání je člověk součástí přírody, ale stojí na vrcholu stvoření. Čím je stvoření na tomto žebříčku výše, tím má větší hodnotu.¹⁴ Člověk má spravovat zemi jako dobrý hospodář, jako jediné stvoření obdařené racionálním uvažováním, které si může uvědomovat, co je dobré, a co je zlé. Jako jediné stvoření je schopen morálního jednání. V tomto smyslu je vrcholem stvoření, je obrazem Boha. Je třeba číst Bibli v jejím celku a nevytrhávat jednotlivosti. Tak je třeba číst i zprávu o stvoření, která se dochovala v Písmu ve dvojí verzi. V druhé verzi čteme: „Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil.“ (Gn 2,16) Podle této druhé zprávy má člověk ostatní stvoření střežit, to znamená chránit a starat se o ně.

Bůh také viděl, že vše, co stvořil, je dobré (Gn 1,4.10.12.18.21.31). Dobro má hodnotu samo v sobě, a proto se má konat dobro pro dobro samé. Dobré věci, celé stvoření, si zasluhuje ochranu a péči. Celá První kniha Mojžíšova popisuje člověka jako správce všeho stvoření, celé přírody.¹⁵ Člověk se tedy má o nižší stupně stvoření starat a šetrně o ně pečovat, jsou Božím darem celému lidstvu. Vláda nad živým i neživým stvořením má být vykonávána s náboženskou úctou k jeho neporušenosti, integritě, to znamená nevinnosti. Člověk nese odpovědnost spojenou s touto vládou.¹⁶

¹² Kryptonáboženství je takové náboženství, které se samo za náboženství nepovažuje, případně samo prohlašuje, že náboženstvím není, ale má charakteristiky náboženství. Vztahuje se k tomu, co považuje za nejvyšší hodnotu a tu považuje za něco posvátného např. ideologicko-politická hnutí, sport, konzum, fanatický ateismus. Viz KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1370-5, str. 142.

¹³ WHITE JR., Lynn. Historické kořeny naší ekologické krize. *Filosofický časopis*. Praha, 2000, **48**(5), 765-775.

¹⁴ Srov. MARSCHÜTZ, Gerhard. *Theologisch ethisch nachdenken: Handlungsfelder*, str. 325-326.

¹⁵ Srov. VÁCHA, Marek Orko. *Tváří v tvář Zemi*, str. 40-41.

¹⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995, čl. 2415, str. 587.

1.2. Fyziocentrismus

Různí autoři rozdělují fyziocentrismus na další podskupiny a to podle stanoviska jaké zauímají k hodnotě přírody jako celku - holistické přístupy, nebo k hodnotě zvířat, či živých organismů vůbec - biocentrické přístupy, a z nich vyvozených morálních ohledů vůči mimolidskému světu. Záleží na tom, komu nebo čemu přiznáme hodnotu o sobě, která je důvodem etického jednání. Přičemž hodnota o sobě je „něco, co existuje nezávisle na našem vlastním hodnocení, něco, co je ‚skutečné‘ oproti zdánlivým (subjektivním - tedy pouze z mých přání vyrůstajícím) hodnotám“¹⁷ Hodnoty, z nichž plynou morální ohledy, musí být nezávislé na osobních preferencích a musí mít celospolečenskou platnost. Takové hodnoty vyžadují přitakání a uskutečnění, ze setkání s nimi vyplývá nepodmíněná povinnost. Vlastní hodnota vylučuje jakoukoliv instrumentalitu, je nezávislá na lidském afektivním hodnocení a má již cíl v sobě.¹⁸ „Radikálně mění poměrně běžné antropocentrické přesvědčení, že bez člověka by věci neměly ani hodnotu ani smysl.“¹⁹ Podle Hanse Jonase označuje hodnota o sobě dobro a dobro zakládá etickou povinnost. Tady se dostáváme k ontologii věcí, přírody, světa. Skýbová tvrdí, že pro středověké myšlení je typické svázání dobra a bytí.²⁰ Je to spíše typické pro křesťanské myšlení. Protože vše, co Bůh stvořil, je dobré. Vše co existuje, je dobré. Dalo by se z toho vyvodit, že vše, co existuje, má hodnotu v sobě a zaslouží si naši úctu a ochranu. Ale podle křesťanského pojetí, podle svatého Tomáše Akvinského, nemá všechno stejnou míru bytí a tím ani stejnou míru dobra a stejně velkou hodnotu. Bytí samo, čirá existence je Bůh, vše ostatní je odvozeno od Boha. „Bytí světa spočívá v účasti na bytí Božím, které svět niterně proniká, je tento svět nejen dobrý, nýbrž je (ve velmi přesném smyslu) posvátný.“²¹

Hledáme nějaké kritérium, podle kterého přiřkneme okolnímu světu hodnotu, na základě které budeme brát na tento okolní svět morální ohledy. Předpokládáme, že žít dobře znamená brát ohledy na to, čemu přiřkneme tuto hodnotu a plnit vůči tomu morální povinnosti. Ale co je podmínkou toho, abychom na něco brali morální ohledy?

Patocentrismus vidí toto kritérium ve schopnosti cítění, sebevědomí a inteligence. Hlavními zastánci tohoto kritéria jsou Peter Singer a Tom Regan.

¹⁷ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?*, str. 69.

¹⁸ Srov. tamtéž str. 70-71.

¹⁹ Tamtéž str. 70.

²⁰ Srov. tamtéž str. 66-67.

²¹ PETRŽELKA, Josef. *Dějiny filosofie II* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2010 [cit. 2019-09-05]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps10/phil/web/ta10.html>.

Peter Singer nalézá vlastní hodnotu v mimolidských bytostech, protože jsou schopny trpět, cítit bolest, radost, jsou šťastné. „Jejich potěšení je stavem, který má cíl sám v sobě (...) Hranice vlastní hodnoty je tedy přesně na hranici cítění, a proto bychom na zájmy cítících bytostí měli brát ohled. Ostatní záležitosti, jako je vykácení lesa, postavení přehrady atd., musíme posuzovat vzhledem k tomu, jestli se nějak dotknou cítících bytostí.“²²

Singer pokládá vše živé za naprosto rovnoprávné. To, že jsme si rovni, ovšem neznamená, že jsme stejní. Žádný z rozdílů mezi člověkem a zvířaty není morálně relevantní. Máme různé potřeby, ale stejné právo na jejich naplnění. Z rozdílnosti není podle Singera možné odvozovat nadřazenost. Faktická rovnost neexistuje ani mezi lidmi. Někdo je bohatý, někdo se narodí do chudých poměrů, někdo je chytrý, nadaný, někdo trpí vrozenou nemocí. A bohatý nebo inteligentní nemůže vykořisťovat chudého nebo méně inteligentního. Přestože rovnost není fakt, je to morální ideál, morální norma, jak se chovat jeden k druhému²³, musí být založena na něčem fakticky společném. Tímto fakticky společným je pro Singera cítění (smyslové vnímání a to především bolesti), to je stejné jak u chytrého člověka, dítěte, psa, ale i potkana. V situaci, kdy odmítneme víru ve zvláštní lidskou duši, není nic, co by odlišovalo lidi od ostatních cítících bytostí a jakákoliv snaha o rozlišení na základě příslušnosti k druhu je stejně špatná jako rasismus. Kritériem morálního jednání se stává bolest a snaha vyhnout se utrpení. Toto kritérium ovšem podle Singera splňují pouze vyšší živočichové, gorila je více osobou než lidský plod nebo pacient ve vegetativním stavu. Dnes ale víme, že bolest cítí i organismy mající jednoduchou nervovou soustavu. Poznání, kdo a jakým způsobem cítí bolest, nemusí být proto přesně určující.²⁴

Podle Toma Regana jsme si rovni ne pro cítění a snahu vyhnout se utrpení, ale pro vnitřní hodnotu, kterou mají všichni a která není pouze instrumentální. Z této vnitřní hodnoty vyplývá právo na rovné uctivé zacházení. Tuto vnitřní hodnotu zakládá to, že jsme zakoušející vědomé subjekty života, které mohou strádat nebo prospívat. Toto kritérium splňují ti, kteří mají snahu o zachování svého života a zdraví, mají vlastní touhy, vzpomínky, zájem o budoucnost a emocionální prožívání. Zakoušející subjekt života je cílem v sobě. Této vnitřní hodnoty nemají lidé více než zvířata, náležejí všem zakoušejícím subjektům života rovně. Podle Regana není nic, rozum, intelekt,

²² SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?*, str. 89.

²³ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 42-44.

²⁴ Srov. SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?*, str. 90-93.

autonomie, co by mohlo být důvodem pro větší vnitřní hodnotu lidí. Ani lidé, kteří jsou duševně nemocní, retardovaní, děti, nemají menší vnitřní hodnotu, která by snižovala nutnost morálního zacházení s nimi. Zakoušející vědomé subjekty, lidé i zvířata, mají rovnou vnitřní hodnotu, na základě které mají stejné právo na morální ohledy.²⁵

V biocentrismu je hodnotou život. Nejen život člověka, ale život jako takový je zdrojem smyslu, vše živé je potřeba chránit, na vše živé je třeba brát morální ohledy.

Za zakladatele biocentrismu je pokládán Albert Schweitzer, i když on sám toto neměl v úmyslu, nešlo mu o záchranu či ochranu přírody. Šlo mu o dobrý život, o to, aby konal v životě dobro a toto konání dobra také předal dál. Svou filosofii formuloval jako etiku úcty k životu. Vychází z vlastního vědomí obecné vůle k životu, jíž je součástí. Tato vůle se individualizuje v osobní vůli k životu. To Schweitzer formuluje větou „jsem život, který chce žít, uprostřed života, který chce žít“. Vůle k životu je jedna.²⁶ Není rozdíl mezi vůlí k životu člověka, komára, bakterie, květiny. Proto je dobré chránit veškerý život a zlé je život ničit a poškozovat. Nebo, jak bude uvedeno dále, bránit životu, nepodporovat ho v jeho plném rozvoji. „Problém tradiční etiky se Schweitzerovi jeví jako otázka, jak propojit egocentrickou vůli k vlastní dokonalosti (zde ve smyslu plného osobního naplnění) s aktivistickou, altruistickou vůlí ke konání dobra. Etika úcty k životu to řeší tím, že chápe vůli k dokonalosti či naplnění jako vůli k odevzdání se dobru všeho života. (...) V mnohém připomíná etiku dobrovolné skromnosti.“²⁷

Biocentrismus dále rozvinul Paul W. Taylor, který přijal za svůj Schweitzerův postoj, že vše živé má svou hodnotu. A biocentrismus vyjádřil čtyřmi tezemi. První říká, že lidé jsou rovnoprávní se všemi ostatními živočišnými druhy. Druhá, že Země je soustava vzájemných závislostí, naše činnost má vliv na vše ostatní, život je celek. Třetí teze uznává, že každá bytost má hodnotu v sobě, svým bytím. Každá má svůj smysl. Z předchozích vychází čtvrtá, že lidé nejsou nadřazený druh. Mezi druhy bytostí jsou rozdíly, ale nevyplývá z nich žádná nadřazenost nebo podřazenost. Rovnoprávnost všeho života není stejnost, ale rovnoprávnost v rozlišnosti. Všichni

²⁵ Srov. tamtéž str. 94-96; srov. MARSCHÜTZ, Gerhard. *Theologisch ethisch nachdenken: Handlungsfelder*, str. 333-334.

²⁶ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 85-87.

²⁷ Tamtéž str. 87-88.

máme stejný nárok na možnost prožít svůj život dobře a plně tak, jak náleží našemu konkrétnímu druhu.²⁸

1.3. Holistické přístupy k ochraně přírody

Holismus nadřazuje hodnotu celku nad hodnotu jednotlivých částí tohoto celku. Holistický respektive celostní pohled na ochranu přírody dává vždy přednost ochraně celku Země před ochranou jednotlivých lidí, bytostí nebo jakýchkoliv menších celků. Jde mu o ochranu celku planety, protože pokud nebudou zachovány podmínky k životu na Zemi, tento život zanikne. Veškerý život má hodnotu jako v biocentrismu a navíc mají hodnotu i neživé části, celek přírody, protože se všechny části navzájem ovlivňují. Je potřeba zachovat rovnováhu celého ekosystému, správné je v tomto pohledu to, co přispívá k zachování integrity, stability a krásy celého společenství života. Problém je ale v tom, že jednatel, ať už je to člověk nebo zvíře, ztrácí svou individuální hodnotu. Je možné přehlížet jeho utrpení, vzhledem k celku nemá jeho jednotlivý život zvláštní význam. Jednatel má takovou hodnotu, nakolik přispívá k zachování integrity, stability a krásy celku, k tomu může přispívat i svým utrpením a smrtí. Tím je také určeno jeho poslání a povinnosti. Etika je zde definována jako omezení svévole pro dobro druhého a celku.²⁹ Člověk by měl žít co nejlépe v souladu s přírodou, biosférou.³⁰

1.4. Teocentrismus

Erazim Kohák upozorňuje ještě na další způsob chápání přírody, a to teocentrismus, který, jak on sám píše, není uceleným filosofickým systémem, ale výstižně označuje životní postoj mnoha lidí. V tomto chápání přírody stojí uprostřed bůh - theos, on je nejvyšší hodnota a od něho se odvozuje hodnota všeho ostatního. Nemusí to ale být bůh konkrétního náboženství, postačuje neurčitý přesahující rozměr, posvátno. Člověk si uvědomuje, že není zdrojem hodnoty, že je tu něco - posvátno, které ho přesahuje a které dává smysl a hodnotu světu. Je to historicky prvotní lidský postoj známý z mnoha mýtů. Člověk lovec, sběrač, pastevec, ale i zemědělec si uvědomoval svou naprostou závislost na přírodě a také její přesažnost. Schleiermacher říká, že pocit naprosté závislosti je nejzákladnějším kořenem zbožnosti. Ale hebrejsko-

²⁸ Srov. tamtéž str. 90-92.

²⁹ Srov. tamtéž str. 92-97.

³⁰ Srov. MARSCHÜTZ, Gerhard. *Theologisch ethisch nachdenken: Handlungsfelder*, str. 329.

křesťanské mýty o stvoření jsou podle Koháka spíše antropocentrické, protože do středu pozornosti staví člověka, stvořeného k Božímu obrazu a jako vládce nad vším ostatním stvořením. Ovšem při hlubokém prožitku závislosti a uvědomění si toho, že člověk není středem světa, že nemůže ovlivnit dění v přírodě, postaví do středu skutečně posvátno, Boha, a jeho postoj ke světu se stane přirozeně a důsledně ekologický.³¹

„Pro člověka, pro něhož je základní skutečností Bůh, mysterium tremendum et fascinans³², pro člověka, který se sám nejen považuje, nýbrž opravdově prociťuje jako nehodný služebník Boží, pro něhož smyslem života je pečovat o ono láskyplné stvoření, které mu Bůh svěřil, je nejčistší ekologický postoj pokory, skromnosti a služby samozřejmým vyjádřením celého života.“³³

Někteří soudobí autoři, například polsko-americký katolický myslitel Henryk Skolimowski, jsou přesvědčení, že tento teocentrický postoj je podmínkou dlouhodobého soužití lidstva s přirozeným světem. A Kohák, s jehož názory souzním, si myslí, že Albert Schweitzer patřil do této skupiny věřících teocentristů. Kohák sem dále přiřazuje i Františka z Assisi.³⁴ Jsem přesvědčená, že opravdové obrácení a následně prožívání víry, osobní setkání s Bohem nebo posvátnem přirozeně vede k úctě k životu a ochraně přírody, ke skromnosti a trvale udržitelnému životu pro všechny bytosti. V tomto postoji je zahrnuta solidarita nejen s lidmi, zvířaty, ale i celou přírodou, protože vše je propojeno, jak říkají příznivci holistických přístupů k ochraně přírody. V tomto postoji jsou obsaženy všechny hodnoty předchozích přístupů kromě radikálního antropocentrismu, který přírodu spíše využívá, než chrání.

Učitelství církve odmítl biocentrické i ekocentrické, respektive holistické pojetí životního prostředí, protože nerespektuje ontologický a axiologický (příčinný) rozdíl mezi člověkem a ostatními živými bytostmi, nebo vůbec nerozlišuje hodnotu jednotlivých bytostí, protože vnímá přírodu jako jeden biotický celek. Takovým pojetím vylučuje vyšší odpovědnost člověka.

³¹ Srov. KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 59-66.

³² mysterium tremendum et fascinans - podle Otto Rudolfa podstata náboženství a základní kategorie náboženské zkušenosti; něco co nás láká, přitahuje, ale zároveň nás to děsí a probouzí to v nás pocit strachu. (Rudolf Otto. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 10. 6. 2019 [cit. 2019-10-14]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Otto)

³³ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář*, str. 67.

³⁴ Srov. tamtéž str. 67.

„Správné pojetí životního prostředí na jedné straně nemůže utilitaristicky redukovat přírodu na pouhý předmět manipulace a využívání, na straně druhé však také nesmí přírodu absolutizovat a nadřazovat ji důstojnosti lidské osoby.“³⁵

2. Život Alberta Schweitzera

Alberta Schweitzera lze nazvat výjimečným člověkem novověku. Proč někdo s třemi doktorskými tituly staví vlastníma rukama v pralesích Afriky nemocnici na kůlech? Přímo se nabízí porovnávat jeho činů s jeho myšlením. Jeho pravým kapitálem byla jeho etika a osobní věrohodnost.³⁶

2.1. Dětství a mládí

Ludwig Philipp Albert Schweitzer se narodil 14. ledna 1875 v Alsasku faráři Louisi Schweitzerovi a jeho manželce Adéle rozené Schillinger. V otcově rodu bylo hodně učitelů a farářů, v matčině převažovali faráři. Jeho vlast, Alsasko, bylo politickým kamenem sváru mezi Německem a Francií. Po německo-francouzské válce v letech 1870/71 připadlo Německu a jeho součástí zůstalo až do konce první světové války. Krátce po Albertově narození, v červenci 1875, převzal Schweitzerův otec faru v Günsbachu v Münstertalu a tam zůstal až do své smrti³⁷

Albert se cítil být Alसानem. V rodině se mluvilo německy, alsaským dialektem, ale dopisy v rodině se psaly francouzsky.³⁸ Narodil se jako druhé dítě.³⁹ Měl tři sestry a jednoho bratra.⁴⁰

Od pěti let ho učil otec hrát na stolový klavír. Jeho dědeček Johann Jakob Schillinger z Mühlbachu byl stavitel varhan a jeho tři strýcové byli varhaníci. V osmi letech začal hrát na varhany u učitele Eugena Müncha. Ten v něm probudil lásku k Bachovi, tak že váhal, zda se má stát teologem, či hudebníkem. I když se rozhodl pro teologii, hudbu studoval také, od roku 1893 u Charlese-Marie Widora v Paříži. V devíti letech byl schopen zastupovat při bohoslužbách günsbašského varhaníka.

V letech 1880 - 1884 chodil do obecné školy v Günsbachu. Naučit se číst a psát pro něj bylo, dle jeho vlastních slov, dosti namáhavé. Jeden rok (1885) navštěvoval

³⁵ *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, str. 294.

³⁶ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*. Praha: Vyšehrad, 2015, str. 8-9.

³⁷ Srov. tamtéž str. 11-12.

³⁸ Tamtéž str. 13.

³⁹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*. Praha: Vyšehrad, 1974, str. 9.

⁴⁰ Srov. WONDŘÁK, Eduard. *Albert Schweitzer a Lambaréné*. Praha: Globe, 1995, str. 13.

reálku v Münsteru, kde se připravoval na přestup do gymnázia. To studoval v letech 1885-1893 v Mylhúzách a byl zpočátku špatným žákem. Během studia na gymnáziu bydlel zdarma u svého přísného kmotra a prastrýce Ludwiga Schweitzera, jinak by ho otec na studiích finančně neudržel. Sám si přivydělával doučováním matematiky.⁴¹

2.2. Student teologie, filosofie a hudby

V říjnu 1893 před začátkem studia na univerzitě dostal možnost studovat hru na varhany mimo varhanní třídu konzervatoře u pařížského varhanního mistra Charlese Marie Widora. Ten nepřijímal žádné průměrné žáky. Prohloubil u Schweitzera lásku k Bachovi, která trvala celý život. Pod jeho vedením se ze Schweitzera stal oslavovaný interpret varhanní hudby.

Koncem října toho roku začal studovat evangelické bohosloví, filosofii a hudební teorii na Univerzitě císaře Viléma ve Štrasburku založené v roce 1872. Učitelství sbor byl mladý a méně ortodoxní. Dne 1. dubna 1894 nastoupil jednoroční vojenskou službu ve Štrasburku a při manévrech nosil v batohu řecký text Nového zákona.⁴²

První státní zkoušku složil v roce 1898 z teologie. Dále se věnoval přípravě filosofické doktorské disertace. Koncem října se na zimní semestr přestěhoval do Paříže. V březnu 1899 měl disertaci hotovou. V červenci ve Štrasburku byl promován na doktora filosofie.⁴³

Dále zůstal ve Štrasburku a dal se do licenciátní teologické práce. V prosinci 1899 dostal kazatelské místo u svatého Mikuláše jako vikář, kde spolu s ním úřadovali dva starší faráři. Dal tím jasně najevo své sepětí s luterskou církví, přestože ji později často kritizoval a jeho teologické názory nebyly ortodoxní. V červenci 1900 dosáhl doktorát (licenciát) teologie s prací o večeři Páně a o dva roky později v roce 1902 s habilitační prací Tajemství mesianismu a utrpení dosáhl docentury. V tomto roce začal přednášet teologii na štrasburské univerzitě⁴⁴

Po ukončení habilitace přemýšlel o nějakém novém velkém projektu. Tím se stala bachovská biografie. Pracoval na ní v letech 1903 až 1905, vedle své činnosti

⁴¹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 10-11.

⁴² Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 27-29.

⁴³ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 20-27.

⁴⁴ Srov. tamtéž str. 27-42

vysokoškolského učitele, pastora a varhaníka.⁴⁵ „Jako vedlejší produkt práce o Bachovi vznikla studie o stavbě varhan.“⁴⁶

2.3. Studium medicíny

Schweitzer cítil povolání, přímo povinnost, odejít do misie do Afriky. Toto povolání pocítil při čtení zpráv v časopise vydávaném Pařížskou misijní společností. Dočetl se, že misii se nedostává lidí, aby mohla plnit své úkoly v Kongu. Nejvíce misii chyběli lékaři. Proto v červenci 1905 zaslal dopis Pařížské misijní společnosti a nabídl jí své služby. V dopise své budoucí ženě Heleně Bresslauové o tom píše⁴⁷:

„Dopis je napsán: jasně, přesně, bez ‚citů‘, takřka obchodní psaní. (...) Mám radost. Stalo se. Ale je mi úzko. Ne že bych něčeho litoval. Ne! Jak bych mohl dál žít jako dosud, když cítím povinnost odejít tam? Odejdu! Ale jaký bude můj osud? Jaká bude moje smrt? Moje utrpení? Odcházím tam, abych byl s Ježíšem. On se mnou nakládá, jak on chce. Já ho najdu, to vím. A budu se umět modlit: Přijď Království Tvé! Já chci pochopit, co znamenají ta slova, která vyřkl: ‚Kdo svůj život ztratí pro mne a pro evangelium, ten jej nalezne.‘ Kéž by mne uznal za hodna sloužit mu.“⁴⁸

Členové výboru misijní společnosti projevíli pochybnosti o Schweitzerových teologických názorech. Do misie nevysílali nikoho, kdo nevyhovoval jejich věroučným požadavkům. Proto je Schweitzer musel ujistit o tom, že by chtěl být vyslán „jen jako lékař“. Na podzim roku 1905 ve svých třiceti letech tedy započal studium medicíny.⁴⁹ O nedělích dále působil jako kazatel u sv. Mikuláše, koncertoval na varhany u pařížské Bachovy společnosti a přednášel na Teologické fakultě.⁵⁰

Lékařské státní zkoušky složil v říjnu 1911. Musel ale ještě absolvovat rok klinické praxe a napsat doktorskou práci. Tématem této práce bylo Psychiatrické posouzení Ježíše. Záleželo mu na tom, že spojuje teologii, dějiny náboženství a přírodovědu. S touto prací v prosinci 1912 promoval ve Štrasburku na doktora medicíny. V té době mu byl také propůjčen čestný titul profesora teologie. Lékařské

⁴⁵ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 65.

⁴⁶ SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 67.

⁴⁷ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 73-83.

⁴⁸ Albert Schweitzer - Helene Bresslau. *Die Jahre vor Lambarene. Briefe 1902-1912*, ed. Rhena Schweitzer Müller a Gustav Woytt, Minichov 1992. dle OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 83-84.

⁴⁹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 87-90.

⁵⁰ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 85.

vzdělání uzavřel kursem tropické medicíny, který absolvoval v Paříži.⁵¹ „Měl za sebou dvacet let akademického vzdělání, tři promoce a jednu habilitaci.“⁵²

2.4. První působení v Africe (1913-1917)

Před odjezdem do Afriky se dne 22. prosince 1911 Schweitzer oženil se svou dlouholetou přítelkyní Helenou Bresslauovou. Oba měli společnou touhu pomáhat druhým. Helena se věnovala péči o sirotky. Když začali s Albertem plánovat cestu do Afriky, doplnila si zdravotní vzdělání a stala se diplomovanou zdravotní sestrou. Během tohoto vzdělávání se nakazila tuberkulózou. Zpočátku to byla lehčí forma nemoci, ale pozdějším pobytem v Africe se nemoc dramaticky zhoršila. O svém vzájemném vztahu se neradi veřejně vyjadřovali, ale jejich vzájemná korespondence svědčí o velké lásce a citlivosti.⁵³

Pařížská misijní společnost poslala Schweitzera do stanice v Lambaréné, protože tam neměla lékaře. Podnebí tam bylo pro Evropana téměř nesnesitelné - vysoká vzdušná vlhkost, tropické noci a dusné vlhké dny. Schweitzer tam pracoval bezplatně, finanční prostředky na zdravotnický a jiný materiál zajišťoval z darů a své koncertní a publikační činnosti.

Pro lékařskou praxi nebyla tato stanice nijak vybavena, bylo nejdříve potřeba vybudovat ordinaci. A posléze celou nemocnici. Z doktora se tak stal stavitel. Rychle pochopil základní principy stavby trvanlivých domů v tropech.⁵⁴ „Za své inovace ve stavbě domů vhodných pro tropy dostal Schweitzer roku 1961 dokonce čestný doktorát inženýrských věd od Braunschweigske fakulty architektury.“⁵⁵

I jeho lékařská reputace od prvních měsíců trvale stoupala. Afričtí pacienti ho brzo nazvali náš bílý „Oganga“, což znamená „muž fetiš - modla“. Tlumočnickem se mu stal jeden z prvních pacientů, kuchař Joseph Azowani. Postupně se stal i pomocnou zdravotní silou. Prvních patnáct měsíců zvládli manželé střízlivě a s humorem. Po vypuknutí války v Evropě v roce 1914 se stali válečnými zajatci. Zůstali ale na stanici a z praktických důvodů mohli vykonávat i lékařskou praxi. V září roku 1917 dostali rozkaz, že musí být dopraveni do Evropy do zajateckého tábora v Bordeaux.⁵⁶

⁵¹ Srov. tamtéž str. 89-113.

⁵² Tamtéž str. 92.

⁵³ Srov. tamtéž str. 92-108.

⁵⁴ Srov. tamtéž str. 110-122.

⁵⁵ Tamtéž str. 123.

⁵⁶ Srov. tamtéž str. 119-129.

2.5. Návrat domů. Druhý a třetí pobyt v Lambaréné (1917-1932)

V Bordeaux strávili tři týdny. Schweitzer tam dostal úplavici, s kterou bojoval ještě dlouho potom. Pak byli oba převezeni do internačního tábora v Garaison v Pyrenejích. U paní Heleny znovu propukla tuberkulóza a Albert se potýkal s depresi. V táboře byl jediným internovaným lékařem, tak mohl pracovat jako lékař. V březnu 1918 byli přeloženi do tábora St. Rémy v Provance, který byl určen výhradně pro Alsasany. V tomto táboře paní Helena neplánovaně otěhotněla. Byli propuštěni jako „nemocní“ a v červenci 1918 odcestovali do Alsaska. Dne 14. ledna 1919 se jim narodila jediná dcera Rhena, která se stala štěstím rodiny.⁵⁷

V roce 1918 přijal místo lékaře na dermatologické klinice v Štrasburku a zároveň se stal pomocným kazatelem ve svém starém kostele u sv. Mikuláše. Alsasko přešlo z německé do francouzské správy.⁵⁸

Před Vánoci roku 1919 dostal Schweitzer pozvání od teologicky liberálního arcibiskupa Larse Olofa Jonathana Söderbloma, aby přednášel na Univerzitě Uppsala ve Švédsku. Söderblom se zasloužil o ekumenické hnutí, Společnost národů a ukončení první světové války. Za to dostal v roce 1930 Nobelovu cenu míru. Toto pozvání vyvolalo další zájem o Schweitzera. Přednáškovým a koncertním turné blahobytným Švédskem, které první světová válka ušetřila, splatil Schweitzer většinu svých lambarénských dluhů a rozhodl se do Lambaréné vrátit. V roce 1920 dostal první čestný doktorát od Univerzity v Curychu. Z vydělaných peněz postavil ještě dům pro svou ženu a dceru ve schwarzwaldském Königsfeldu.⁵⁹

Podruhé odcestoval do Lambaréné 14. února 1924 bez manželky Heleny, zato s osobním asistentem oxfordským studentem Noëlem Gillespiem a zůstal tam bez přerušení do roku 1927. Na místě nenašel z nemocnice skoro nic, musel začít od začátku. Ráno byl lékařem, odpoledne stavitelem. V roce 1925 pro vzrůstající počet nemocných povolal z Evropy dva lékaře a dvě ošetřovatelky. Na podzim toho roku byla nemocnice postavena. Ale epidemie úplavice, nemožnost izolovat infekční pacienty a také nedostatek místa pro duševně nemocné přiměla Schweitzera postavit zcela novou nemocnici výše proti proudu, protože stará obnovená nemocnice se nedala rozšířit. Stěhování do nové moderní tropické nemocnice nastalo 21. ledna 1927. Na tomto místě

⁵⁷ Srov. tamtéž str. 157-161.

⁵⁸ Srov. tamtéž str. 162.

⁵⁹ Srov. tamtéž str. 164-169.

stojí nemocnice i dnes. Když bylo vše hotovo, předal nemocnici kolegům a vydal se 21. července 1927 do Evropy.⁶⁰

Následující dva roky v Evropě byly vyplněny převážně koncertními a přednáškovými cestami. V srpnu 1928 se stal nositelem Goethovy ceny města Frankfurt. A téhož roku také čestným doktorem Filosofické fakulty Karlovy univerzity v Praze.⁶¹

Na třetí cestu do Lambaréné vyplul i se svou ženou 4. prosince 1929 z Bordeaux. Helena se chtěla podívat na novou nemocnici. O Velikonocích následujícího roku se ze zdravotních důvodů vrátila do Evropy. V práci Schweizerovi pomáhali čtyři noví lékaři ze Švýcarska. Důležitým prostředkem pro získávání darů pro nemocnici se staly dopisy a sociální síť, kterou jejich prostřednictvím udržoval. Dostával dopisy od duchovních veličin, sedláků i prezidentů, např. dalajlámy, královny Alžběty II., Alberta Einsteina, Winstona S. Churchilla, Karla Bartha. Tento pobyt v Africe byl dvouletý.⁶²

2.6. V době „Třetí říše“ (1933-1945)

Na jaře 1932 se nastěhovali do nového domu v Günsbachu, který se stal jeho evropskou centrálou a zjednodušil práci pro Lambaréné. V létě toho roku obdržel čestný titul doktora teologie od Univerzity v Oxfordu. Následoval čestný doktorát hudby a teologie v Edinburghu. Univerzita St. Andrews ho vyznamenala čestným doktorátem práv.

Počátkem roku 1933 se chopil vlády Hitler. Schweitzer odjel do Lambaréné, kde pobyl devět měsíců. Nemocná Helena zůstala v Evropě, ale bylo jí jasné, že vzhledem ke svému židovskému původu a neskrývanému nepřátelství k Židům v Německu, se musí i s dcerou rychle uchýlit do neutrálního Švýcarska. Schweitzer pokládal situaci v Německu za beznadějnou. Snažil se přemluvit příbuzné a přátele, aby co nejrychleji Německo opustili. V roce 1934 se vrátil, aby se postaral o svou rodinu, a aby přednášel v Oxfordu a v Londýně. O rok později odcestoval opět do Lambaréné. V roce 1936 práci v nemocnici přerušil nahráváním gramofonových desek ve Štrasburku. V únoru 1937 byl již opět v Lambaréné. Jeho žena a dcera od října 1937 pobývaly v New Yorku. Helena přednášela a přispívala k povědomosti o Lambaréné

⁶⁰ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 180-186.

⁶¹ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 173-176.

⁶² Srov. tamtéž str. 176-178.

mezi Američany. V roce 1938 pobývala Helena krátce v Lambaréné. Dcera Rhena se poprvé podívala do africké nemocnice v roce 1939.⁶³

Po vypuknutí druhé světové války začaly váznout dodávky léků z Evropy. Chod nemocnice byl značně omezen. Přijímali jen velmi vážně nemocné pacienty. V srpnu 1941 se Heleně podařilo dostat ze Švýcarska přes okupovanou Francii do Portugalska a přes Angolu do Lambaréné. Tam pomáhala s péčí o nemocné. V roce 1943 dostali zprávu, že se jejich dcera vdala.⁶⁴ Po skončení války všichni pocítili úlevu, ale vzhledem k bídě v Evropě, odkud pocházela většina finančních darů, měl Schweitzer pochybnosti o dalším fungování nemocnice. Na podzim roku 1946 se Helena vrátila do Königsfeldu, aby se setkala s dcerou a vnoučaty.⁶⁵

2.7. Nobelova cena a studená válka (1945-1957)

Sílicí počet pacientů v letech 1945-1948 zvládala nemocnice díky americkým darům. V USA sílil zájem o Schweitzera i díky dřívější Helenině činnosti v Americe. V červenci 1948 poprvé a také naposled navštívil USA. Tam se stal takřka přes noc mediální hvězdou. Univerzita Chicago mu udělila čestný doktorát právních věd. Koncem července 1949 se Schweitzer i s ženou vrátili z Ameriky nejdříve do Evropy a v říjnu odcestovali do Lambaréné. Tam začal v roce 1950 výstavbu vesnice pro malomocné. V roce 1951 přerušil pobyt v Africe. Ve Frankfurtu dostal Mírovou cenu německých knihkupců. V říjnu 1953 byla Albertu Schweitzerovi in absentia udělena Nobelova cena míru za rok 1952. Převzal si ji za účasti své ženy následující rok. Peníze spojené s touto cenou použil převážně na dokončení leproserie. Ve svých téměř osmdesáti letech v květnu 1954 odehrál poslední veřejný koncert u příležitosti Bachovy smrti ve Štrasburku.⁶⁶

Udělením Nobelovy ceny míru se cítil být zavázán k aktivnímu vystupování pro mír. Velké nebezpečí viděl v jaderných zbraních. V roce 1957 podepsal „Göttingenské prohlášení“ vědců proti atomovým zbraním. Pár dní na to vysílal rozhlas v Oslo a mnohé další rozhlasové stanice Schweitzerovu „výzvu k lidstvu“ ve které popisuje účinky radioaktivity a vyzývá k zabránění dalším i zkušebním explozím atomových bomb. V roce 1958 podepsal petici adresovanou Spojeným národům

⁶³ Srov. tamtéž str. 190-196.

⁶⁴ Srov. WONDRÁK, Eduard. *Albert Schweitzer a Lambaréné*, str. 87-89.

⁶⁵ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 201.

⁶⁶ Srov. tamtéž str. 202-212.

s požadavkem uzavření mezinárodní smlouvy o okamžitém zastavení atomových testů. Moratorium mezi Sovětským svazem, USA a Velkou Británií o zastavení jaderných testů z roku 1958 vydrželo 34 měsíců. V dubnu 1962 píše Schweitzer Kennedymu, že nejdůležitější cíl je odzbrojení pod efektivní mezinárodní kontrolou. Tak zvaná Moskevská dohoda byla podepsána v červenci 1963. Zakazovala jaderné pokusy, kromě podzemních.⁶⁷

2.8. Poslední léta (1957-1965)

Na klinice v Curychu 1. června 1957 zemřela Helena Schweitzer Bresslauová, bylo jí 78 let. Její popel byl uložen v Lambaréné.

Schweitzer si v létě roku 1964 vyrobil vlastní dřevěnou rakev. Toho roku se naposledy veřejně ozval k mezinárodní politické situaci. Vyzval Američany k okamžitému zastavení války ve Vietnamu a k ustavení mezinárodního smírčího soudu. Mezinárodní Schweitzerově asociaci ve Štrasburku dne 23. srpna 1965 oznámil, že za vedení nemocnice bude odpovídat jeho dcera Rhena Eckert-Schweitzerová a lékařské vedení nemocnice převezme Walter Munz, který v nemocnici již několik let pracoval. Půl hodiny před půlnocí 4. září 1965 zemřel v Lambaréné, bylo mu devadesát let. Pohřbili ho vedle manželky Heleny.⁶⁸

„...tím největším, co Schweitzer dokázal, možná nebylo vybudování nemocnice, nýbrž to, že tam přiměl jednoho Galoa k tomu, aby přinesl nosítka s nemocným členem nepřátelského kmene Fangů. K tomu se hodí jméno onoho místa, v němž tento Schweitzer pokus začal. ‚Lambaréné‘ totiž pochází z galoaského slova ‚lembareni‘ a znamená: ‚Zkusme to‘. Schweitzerův pokus byl pokusem o celosvětově platný žitý světonázor úcty k životu. Na tom mu - podle jeho vlastních slov - záleželo víc než na existenci nemocnice. Svou úctou k životu chtěl lidi inspirovat ke změně smýšlení, k tomu, aby více uvažovali o svém jednání z etického hlediska.“⁶⁹

3. Schweitzerova etika úcty k životu

Schweitzer měl pocit velkého dluhu vůči společnosti. Vyrůstal v relativně bohaté rodině, netrpěl nedostatkem tak jako jeho spolužáci. Prožil šťastné dětství, které

⁶⁷ Srov. tamtéž str. 227-240.

⁶⁸ Srov. tamtéž str. 264-270.

⁶⁹ Tamtéž str. 279-280.

nebylo dáno všem.⁷⁰ Viděl kolem sebe svět plný bolesti a utrpení a navíc byl přesvědčen, že společnost se nachází v hlubokém duchovním úpadku.⁷¹ Lidé pracující jako stroje si nekladou elementární otázky a nehledají pravdu a smysl života. Snažil se najít východisko z této situace, které by bylo obecně přijatelné pro všechny bez rozdílu vyznání a zároveň by bylo alespoň částečným řešením otázky bolesti a utrpení ve světě.

Při tomto úporném hledání univerzálního a elementárního pojetí etiky⁷² vystal před Schweitzerem pojem „úcta k životu“. Tento pojem v sobě zahrnoval vše, co hledal, přitakání světu a životu a také etiku.⁷³ Sám ve svých pamětech udává, že tento pojem ho napadl při plavbě po řece Ogooué v roce 1915.⁷⁴ Ale jeho poslední životopisec Nils Ole Oermann píše, že tento termín - úcta k životu - použil již o zimním semestru 1911/12 při přednáškách ve Štrasburku.⁷⁵

„Co je život, to pro nás není jen záhada, nýbrž tajemství - známe jej pouze intuicí a jsme nekonečně daleko od možnosti vytvořit jej přírodními silami, které jsme ovládli. Odtud je úcta k životu, která oduševňuje i toho nejzarytějšího materialistu, když se vyhýbá tomu, aby rozšlápl červa na ulici nebo zbytečně trhal květiny. A tato úcta je základním tónem veškeré kultury.“⁷⁶

Úcta k životu vycházející z vůle k životu byla středem jeho života, z ní vycházela jeho filosofie, etika, praktická činnost, morálka a vůbec vše, co dělal. Vše vztahoval k úctě k životu.

3.1. Vůle k životu

„Svou životní dráhu začínáme spontánním přijímáním světa a života. Vůle k životu, která je v nás, nám je dává jako cosi samozřejmého. Když se však potom probudí myšlení, vynořují se otázky, které tuto samozřejmost mění v problém.

⁷⁰ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. Praha: Vyšehrad, 1989, str. 80-81.

⁷¹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 193.

⁷² Etika je filosofická disciplína zabývající se morálkou, mravním jednáním, teoretickým zkoumáním hodnot, které řídí lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby. Usiluje o zdůvodnění morálky. (dle Etika. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2001, 19. 6. 2019 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Etika>).

⁷³ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 139.

⁷⁴ Srov. tamtéž str. 138-139.

⁷⁵ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 132.

⁷⁶ SCHWEITZER, A. *Straßburger Vorlesungen*, s. 692-723 dle OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 132.

Jaký smysl dáš svému životu? Co na světě pohledáváš?⁷⁷ Člověk má mnoho očekávání a jen málokterá se splní. I splněné očekávání je často zklamáním. Naším údělem je neklid, zklamání a bolest. Všechno duchovní je spjaté s naší tělesností, která je velmi křehká. Naše existence je vydaná nesmyslným událostem a ty ji mohou kdykoliv zničit. Naše zkušenosti se světem jsou většinou pesimistické.⁷⁸ Přestože máme špatné, bolestné zkušenosti se světem, nepomýšlíme na sebevraždu.

„Co nás vede k tomu, že - dokud jsme jen trochu přičetní - zavrhneme myšlenku skoncovat se svým životem? Instinktivní odpor k tomuto činu. Vůle žít je silnější než pesimistické poznání. Je v nás instinktivní úcta k životu, vždyť vůle k životu - to jsme přece my...“⁷⁹ Naprosto přirozeně může každý ve svém nitru bez dlouhého studia najít tuto vůli k životu. V nejzákladnější a nejsilnější formě jako pud sebezáchovy.

Nepromyšlená, bezmyšlenkovitá vůle k životu se snaží uchvátit co nejvíce štěstí pro sebe, chce být činná a neví, čeho chce dosáhnout. Bezmyšlenkovitě se někam žene. Taková vůle k životu je degradovaná. Živí se troškou štěstí, „které jí život sype do žlabu“.

Myšlení nás musí dovést k prohloubenému přitakání světu a životu a dát nám dospět od etických pohnutek k promyšlené závazné etice. Nejsme odkázáni na vnějškové poznávání světa, poznání vychází také z osobní životní vůle. Toto vědění je bezprostřední a pramení přímo z života samého, který se chce uplatnit v nejvyšší možné dokonalosti.⁸⁰ „V nás, svobodně se pohybujících bytostech schopných uvážené, účelné činnosti, je toto puzení k dokonalosti dáno takovým způsobem, že chceme dopomoci sami sobě, jakož i veškerému námi ovlivnitelnému jsoucnu k nejvyšší materiální a duchovní hodnotě. Jak v nás tato snaha vznikla a jak se v nás rozvinula, to nevíme. Ale je nám dána zároveň s naší existencí. Musíme se jí podřídit, nechceme-li se zpronevěřit tajemné vůli k životu, která je v nás.“⁸¹ Filosoficky, rozumovou úvahou, není možné vysvětlit, kde se v nás toto puzení k dokonalosti bere. Protože chce Schweitzer oslovit všechny, nechává toto jako nevysvětlitelné tajemství.

Privést sebe a vše kolem nás k dokonalosti je ovšem problematické. Tím se však vůle k životu, která si ujasnila samu sebe, nedá zmást. Její přitakání světu a životu má

⁷⁷ SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 277-278.

⁷⁸ Srov. tamtéž str. 278.

⁷⁹ Tamtéž str. 278.

⁸⁰ Srov. tamtéž str. 280.

⁸¹ Tamtéž str. 280-281.

smysl v sobě samém, vychází z vnitřní nutnosti.⁸² „Tímto přitakáním se moje existence orientuje na cíle tajemné univerzální vůle k životu, jejímž jsem projevem. Oddávám se bytí vědomě a záměrně. Dávám se do služeb ideálům, jež si bytí mým prostřednictvím uvědomuje, stávám se ... silou, jako je ta, která tajemně působí v přírodě. Tím dávám své existenci smysl čerpaný z nitra.“⁸³ Motivací není úspěch, štěstí, ale splynutí vjedno s touto silou, která je univerzální nekonečnou vůlí k životu.⁸⁴

Schweitzer, i když to nikde explicitně neříká, vlastně ztotožňuje vůli k životu se stoickým logem - přírodou, který je řídicím principem všeho a veškeré jsoucno má na něm různou mírou podíl. Stoické logos (podobně jako univerzální vůle k životu) je vlastně bohem a stoický mudrc se snaží mít ctnostným životem, který je pro něj jediným dobrem, na logu co největší podíl, splynout s ním. Smyslem a konečným cílem je splynutí s principem, který můžeme nazývat různě: logem - přírodou - bohem - vůlí k životu.⁸⁵ Na mnoha místech Schweitzer přiznává, že antický stoicismus mu byl blízký. „...elementární myšlení je ve stoicismu. Když jsem se jako student vydal na pouť dějinami filosofie, dalo mi to hodně práce, abych se odtrhl od stoicismu a pokračoval k myšlení, které přišlo po něm a má zcela jiný charakter. (...) Tento prostý způsob filosofování je správný, a nedovedl jsem pochopit, že by se ho bylo možno vzdát. (...) Pokládal jsem za správnou i základní myšlenku stoicismu, že člověk si musí zjednat ke světu duchovní poměr a být s ním v souladu. Svou podstatou je stoicismus přírodní filosofie, která dospívá k mystice.“⁸⁶

Stoická filosofie, stoická ctnost má mnoho společného s křesťanstvím a prvotní křesťanství z ní čerpá, v jejím prostředí vyrůstá. Je to jedna z prvních inkulturací. Příroda, která je bohem, se v křesťanství změnila na přírodu stvořenou Bohem. Většina ostatních principů zůstává. Stejně jako se stoický mudrc snaží splynout s logem, tak i křesťan touží splynout s Bohem.⁸⁷ Možná i proto byla tato filosofie Schweitzerovi blízká. U něho se splynutí s Bohem a dosažení nebeského království uskutečňuje

⁸² Srov. tamtéž str. 281.

⁸³ Tamtéž str. 281.

⁸⁴ Srov. tamtéž str. 283.

⁸⁵ Srov. MAHDALOVÁ, Manuela. *Svoboda rozhodování ve stoicismu a u Órigena* [online]. Olomouc, 2018 [cit. 2019-07-23]. Dostupné z: <https://library.upol.cz/arl-upol/cs/csg/?repo=upolrepo&key=46162012538>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. Vít Hušek, Th. D.

⁸⁶ SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 197-198.

⁸⁷ Schweitzer nepočítá s pomáhající milostí Boží. Ježíš, je pro něho hlavně vzorem k napodobení. V tomto smyslu jsou principy stoicismu a Schweitzerova křesťanství velmi podobné.

etickým jednáním z úcty k životu a úplným odpuštěním všem, kteří se proti mně nějak provinili.⁸⁸

3.2. Úcta k životu

Pravdivé myšlení nás přivádí k poznání, že ve všem, co existuje, je vůle k životu. Hlubší a širší poznání nás stále více uvádí do této pravdy. Podstatu života nedokážeme odhalit. Chápeme ji pouze analogicky ke svému životu, ke svému prožívání vůle k životu. Naše osobní vůle k životu prožívá vše, co nás obklopuje, také jako vůle k životu. Tak se pravdivé poznání mění v prožívání. Prožívání nám nedovoluje zůstat pouze v roli nestranného pozorovatele, poznávajícího vůle k životu ve všem kolem nás. Ale naplňuje nás úctou k této tajemné životní vůli.⁸⁹

„Elementární fakt, který si v každém okamžiku své existence uvědomujeme, jest: jsem život, který chce žít uprostřed života, jenž chce žít. Tajuplnost mé vůle k životu je v tom, že pocítuji nutkání chovat se s účastí ke každé vůli k životu, která existuje vedle mé. Podstata dobra jest: udržet život, podporovat život, dovést život k jeho výšinám. Podstata zla jest: ničit život, škodit životu, bránit životu ve vývoji. Základním principem etiky je tedy úcta k životu. Vše dobré, co prokážu nějakému živému tvoru, je v nejzazší podstatě pomocí, kterou jsem mu poskytl k zachování a podpoře jeho existence. V podstatě přikazuje úcta k životu totéž, co etický princip lásky.“⁹⁰ Je to radikalizované „zlaté pravidlo“ (Mt 7,12) rozšířené na universum.⁹¹ „Je to etika Ježíšova, k níž se nutně muselo dojít myšlením.“⁹² Prostým přemýšlením o elementárních otázkách nachází v sobě člověk tento princip.

Schweitzer tvrdí, že všechno, co obvykle považujeme za dobré, se dá převést na materiální, ale i duchovní (v tomto případě myslí lidský život) podporu a ochranu života a snahu dovést ho k dokonalosti, k nejvyšší možné hodnotě. A to, co obvykle považujeme za zlé, je možné převést na zanedbávání péče o život, jeho omezování, či dokonce ničení. Opravdu etický je člověk, když poslouchá tento příkaz pomáhat všemu živému, jemuž může prospět a v žádném případě životu neškodí. Neměří hodnotu života. Život je svatý, má hodnotu sám v sobě. To dokládá příměrem z minulosti, kdy

⁸⁸ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 147-149.

⁸⁹ Srov. tamtéž str. 283-284.

⁹⁰ SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. Praha: DharmaGaia, 1993, str. 26-27.

⁹¹ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 145.

⁹² SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*, str. 30.

„barevným lidem“ nebyla přiznána lidská hodnota, byli pokládáni za zvířata, což dnes pokládáme za neetické. Stejně tak, říká, se v budoucnosti budeme divit, že lidstvo potřebovalo tak dlouhou dobu, než začalo chránit veškerý život.⁹³

Podle KKC čl. 2258 je lidský život posvátný. Nemá však hodnotu sám v sobě, ale získává svou hodnotu vztahem ke Stvořiteli.⁹⁴ Toto tvrzení ovšem nemá platnost pro toho, kdo ve Stvořitele nevěří. Takovému člověku bude zřejmě bližší Schweitzerovo tvrzení, pokud bude schopen ho přijmout a nalézt úctu k životu ve svém nitru, popřípadě ji vyvodit z tajemné vůle k životu. A o to zřejmě Schweitzerovi šlo, aby byl princip úcty k životu rozumově ospravedlnitelný a přijatelný pro všechny. Přijetím a službou tomuto principu by se svět pozvedl z duchovního úpadku a myslím, že nejen duchovního. Důsledným dodržováním úcty k životu by se zlepšila i sociální situace ve světě. Když člověk objeví úctu k životu, jsou důsledky, tedy ochrana života, stejně bez ohledu na příčinu posvátnosti života.

3.3. Univerzální platnost

Etika úcty k životu nedělá rozdíly mezi nižším a vyšším, hodnotnějším a méně hodnotným životem. Každé měřítko k posouzení, co je vyšší a nižší život, pokládá Schweitzer za subjektivní. „Kdo z nás ví, jaký význam má jiný živý tvor sám o sobě i v celku světa?“⁹⁵ Dle něho není možné přijmout názor, že jsou některé životy, byť jsou to životy hmyzu, či bakterií, bezcenné. Přesto, že si je vědom, že nejen člověk, ale i mnozí další živočichové si mohou zachovat život jen na úkor jiného života. Nazývá to tragickým seberozdvojením vůle k životu.⁹⁶

„Mám radost z nových prostředků proti spavé nemoci, které mi umožňují zachovat život tam, kde jsem dříve musel jen bezmocně přihlížet bolestnému chátrání. Ale pokaždé, když mám před sebou pod mikroskopem vyvolavatele spavé nemoci, nemohu si přece pomoci a napadne mi, že tento život musím zničit, abych zachránil jiný.“⁹⁷

Při posuzování, který život zničit, a který zachovat musí člověk postupovat individuálně případ od případu pod tlakem nutnosti a za zničený obětovaný život musí

⁹³ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 285-286.

⁹⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*, str. 553.

⁹⁵ SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 204.

⁹⁶ Srov. tamtéž str. 204.

⁹⁷ Tamtéž str. 204-205.

převzít vlastní odpovědnost. Musí si být vědom, že jedná subjektivně a nikdy by neměl jednat bezmyšlenkovitě.⁹⁸ V těchto etických konfliktech nikdo nemůže předem stanovit kdy se podřídí nutnosti, život poškodit a tím se provinit. Musí to posoudit pouze on sám s krajní odpovědností za druhý život. A musí při tom dbát, aby zmírnil co nejvíce bolest obětovaného života.⁹⁹

„Nikdo z nás nesmí dopustit žádnou bolest, pro kterou není ospravedlnění, pokud jí jen může zabránit. A nikdo se nesmí upokojoval tím, že se nechce míchat do věcí, které se ho netýkají. Nikdo nesmí zavírat oči a myslet si, že utrpení, od něhož se odvrátil, vlastně neexistuje.“¹⁰⁰

Tento Schweitzerův postoj je hodně problematický a často mu bývá vyčítán jeho kritiky. On ale nechce připustit žádnou relativizaci života, žádného života. Chce, aby každý převzal odpovědnost za svá rozhodnutí a jednal i v maličkostech promyšleně. Myslím, že pokud by připustil nějakou relativizaci, stanovil pravidla, či nějaké mantinely, přestala by jeho etika úcty k životu fungovat. Přestala by být obecná a postupně by se rozpadala do dalších a dalších předpisů. Jak ale ospravedlnit člověka, který se v běžném životě mnohokrát za den musí provinit proti úctě ke všemu živému? Pro svou sebezáchovu, nebo pro záchranu jiného života se třeba v drobnostech, které ovšem Schweitzer nerozlišuje, proviňujeme stále. Tuto vinu můžeme odčinit jenom další službou ve prospěch života, ale nikdy nebudeme mít úplnou jistotu, že jsme odčinili svou vinu. Nemůžeme mít jistotu, „že jsme nezanedbali žádnou příležitost poskytnout pomoc živé bytosti.“¹⁰¹ A tak se ptám: cítí opravdu ve svém nitru člověk vinu za „zabití“ bakterie, nebo spíše cítí radost ze zneškodnění nebezpečí nemoci či jen možné nákazy? Bylo by téměř nesnesitelné cítit vinu za každý z nutnosti zmařený nebo jen poškozený život.

Myslím, že by se snad v takových případech dal docela dobře uplatnit princip dvojího účinku.¹⁰² Když musím z nutnosti léčby člověka, zničit život bakterie, není mým úmyslem zabít bakterii, ale uzdravit člověka. Úmysl je tedy dobrý. Samotný skutek, uzdravení nemocného, je dobrý. A podle běžných měřítek je způsobené dobro větší, než připuštěné zlo. I když právě s tímto měřítkem by stoupenec biocentrismu

⁹⁸ Srov. tamtéž str. 204-205.

⁹⁹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 292-293

¹⁰⁰ Tamtéž str. 293.

¹⁰¹ SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 221.

¹⁰² MACHULA, Tomáš. Princip dvojího účinku. In: *Bigblogger.lidovky.cz* [online]. Praha, 2011, 27. 6. 2011 [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <http://machula.bigblogger.lidovky.cz/c/190793/Princip-dvojeho-ucinku.html>

nemohl souhlasit, protože všechny životy mají stejnou hodnotu. Pokud bychom mysleli přísně biocentricky, bylo by zlo i prostředkem k dosažení cíle, a to zabití bakterie. Přísný biocentrista by tedy nemohl princip dvojího účinku bez výčitek použít.

Každý život zasluhuje úctu, protože má svou roli v celku života a světa, ale je zřejmě třeba zavést, nebo to tak i ve svém nitru člověk přirozeně cítí, nějaké rozlišení. Například stoická *scala naturae*, kterou měl snad v podvědomí i Schweitzer, ale postupem času svůj postoj radikalizoval. Nebo je to jen špatné pochopení tohoto problému a není třeba tohoto rozlišení? V roce 1931 Schweitzer píše:

„Kde má svobodu, vyhledává člověk každou příležitost, aby okusil, jak to blaží, když může životu pomáhat a odvracet od něj utrpení a záhubu. Pro mne, který jsem byl již od mládí nakloněn hnutí na ochranu zvířat, je zvlášť potěšitelné, že univerzální etika úcty k životu pokládá soucit se zvířaty, prohlašovaný často za sentimentalitu, za něco, čemu se myslící člověk vůbec nemůže vyhýbat.“¹⁰³

Otázka tedy zní: má člověk opravdovou svobodu, když jedná pod tlakem nutnosti například při léčení bakteriální infekce druhého člověka „zabitím“ bakterií? Může dát svobodně přednost životu bakterie? Člověk cítí ve svém svědomí povinnost léčit především člověka a v tomto případě to není možné udělat jiným způsobem. Podobně je to v případě zajištění nutné výživy. Aby přežil člověk popřípadě zvíře, a kdyby i byl vegetariánem či býložravcem, musí zahubit život třeba „jen“ rostliny. Z toho vyvozují, že pokud je člověk postaven před tuto nutnost, tak zde chybí svoboda rozhodování, a proto i možnost morálního jednání a viny. Jedná-li tedy člověk z nutnosti, neměli bychom mluvit o vině. A z výše uvedeného citátu usuzují, že podobně o věci uvažoval i Schweitzer. Chtěl předejít bezmyšlenkovitému ničení života, a proto zdůrazňoval osobní odpovědnost při každém rozhodování o jiných životech.

3.4. Lidskost¹⁰⁴

Ani ve vztahu k bližním nepodává etika úcty k životu žádný přesný konkrétní návod, požaduje odpovědnost bez hranic. Přikazuje myslet na druhé, abychom vždy nějak a něčím byli lidmi pro lidi. Každý se musí rozhodovat sám podle míry vlastní odpovědnosti, co obětuje ze svého majetku, času, síly, umění a kolik si ponechá

¹⁰³ SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 205.

¹⁰⁴ Lidskost = humanita, tímto výrazem rozumíme opravdové dobré chování člověka k bližnímu. V tomto slově je vyjádřena myšlenka, že jsme se snažili být dobří nejen proto, že nám to ukládá etický příkaz, nýbrž také proto, že takový postoj odpovídá naší přirozené podstatě. (SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 223-224.).

pro sebe. Každý může sloužit společnosti podle vlastních životních okolností a na základě svobodného rozhodnutí. To, co má k dispozici, ať už majetek či schopnosti, by měl každý pokládat za prostředek ke službě bližnímu a životu.

Úcta k životu po nás vyžaduje, abychom byli všichni nějak a v něčem lidšší. Mnozí fungují v zaměstnání jako pracovní stroje a nemohou projevit svou lidskost. Ti si mají hledat nějakou vedlejší dobrovolnickou činnost.¹⁰⁵

„Kdo by dokázal vypočítat všechny podoby uplatnění, které může mít onen cenný provozní kapitál zvaný člověk! (...) Něčí oběť je navenek nenápadná. Člověk ji přináší prostě tím, že setrvává ve svém normálním životě. Jiný je povolán k nápadnější oběti. (...) Nikdo však ať si neosobuje právo soudit druhého. Tisícovým způsobem se musí naplňovat lidský úděl, aby se realizovalo dobro. Jakou obětí chce k tomu přispět, to je tajemství každého jednotlivce.“¹⁰⁶

Někteří lidé mají kromě osobní i společenskou odpovědnost. Z toho můžou vznikat etické konflikty. Musí dělat rozhodnutí, která se neslučují s osobní mravností, musí obětovat něco ze své lidskosti. Tak například zaměstnavatel musí propustit neschopného pracovníka nebo alkoholika, přestože má soucit s jeho rodinou. Běžné uvažování ospravedlňuje takové jednání tím, že společenská odpovědnost má větší váhu než ta osobní. Zaměstnavatel v tomto případě nejedná sobecky, ale odpovědně vůči ostatním zaměstnancům a společnosti. Volí účelnost. Podle Schweitzera se takovým jednáním ale provinuje proti etice úcty k životu. „Musím se rozhodnout mezi etickým a nevyhnutelným, a zvolím-li to druhé, musím na sebe vzít také to, že se provinuji poškozováním života.“¹⁰⁷ Jeho etika nedovoluje žádnou relativizaci. Žádné obětování existence či prospěchu jednotlivce ve prospěch společnosti. Je to provinění poškozením života jednotlivce. Jsem v pokušení zlehčovat, že se provinujeme nelidskostí ve jménu odpovědnosti. Každý by se měl, podle životních okolností, společensky angažovat a přebírat na sebe odpovědnost za společnost, ale neměl by se při tom vzdávat lidskosti.¹⁰⁸ „A ve sporných případech raději riskujme, že se zmýlíme ve prospěch lidskosti než ve prospěch účelu, jehož má být dosaženo.“¹⁰⁹

¹⁰⁵ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 293-296.

¹⁰⁶ Tamtéž str. 296.

¹⁰⁷ Tamtéž str. 298.

¹⁰⁸ Tamtéž str. 294-301.

¹⁰⁹ Tamtéž str. 299.

Schweitzer nechce v žádném případě zmenšovat osobní odpovědnost člověka a zlehčovat ji společenským zájmem. Každý jednatel i nemocný, umírající, dítě, embryo, nezodpovědný, zlý, respektive hříšník je důležitý. Protože je v něm život, zasluhuje úctu. Kolektivní myšlení, společenský zájem, příslušnost k nějaké skupině, která nás nutí rozhodovat se v její prospěch, či obecný názor, smýšlení většiny nás zbavuje odpovědnosti, individuálního myšlení. To může vést ke ztrátě úcty k jednotlivému životu. A k postupnému otupení, přijímání toho, co nám velí konvence, až nakonec třeba i ke koncentračním, či dokonce vyhlazovacím táborům. Myslím, že právě proto v žádném případě nedovoluje Schweitzer klást společenské dobro nad dobro jednotlivce a v případě nutnosti rozhodnutí pro omezení úcty k životu jednotlivce, to hodnotí jako vinu. Dílo *Kultura a etika* (druhá část jeho *Filosofie kultury*), ze kterého je zde citováno, napsal v roce 1923¹¹⁰, je tedy jistě poznamenáno zážitkem Velké války. I když Schweitzer tuto okolnost přímo vylučuje. Příčinu úpadku kultury a lidskosti vidí v tom, že lidé přestali přemýšlet o elementárních (filosofických) otázkách. Například jaký smysl má svět, jaký smysl má život, proč jsem na světě já, proč je někdo chudý a nemocný...¹¹¹

Pokud je úcta k životu radikalizovaná „zlaté pravidlo“ (viz výše), které má platit pro všechny včetně nevěřících, shoduje se zde do značné míry názor Schweitzerův s KKC čl. 1889, který říká „Láska je největším sociálním přikázáním. Respektuje druhé i jejich práva. Vyžaduje, aby se jednalo spravedlivě, a jen ona nás k tomu uschopňuje.“¹¹² Otázku viny a morálního jednání ale posuzuje katechismus jinak. A to podle okolností, úmyslu, který může být skrytý (v případě propuštění nespolehlivého zaměstnance i sobecký) a materie (KKC čl. 1750-1754).

3.5. Etika úcty k životu a křesťanství

Schweitzer říká, že křesťanství a etika úcty k životu jsou v podstatě příbuzné světové názory. Etika úcty k životu je etická mystika. Mystiku, kterou chápe jako spojení s nekonečnem, uskutečňuje etickým konáním. K tomuto etickému činění dochází po logické úvaze. Přemýšlením o světě a životě si vůle k životu uvědomí sama sebe a také to, že svými činy se spojuje s nekonečnem, s nekonečnou vůlí k životu.

¹¹⁰ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 283.; SCHWEITZER, Albert. *Kultura a etika*, str. 10.

¹¹¹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultura a etika*, str. 11.

¹¹² *Katechismus katolické církve*, str. 445-446.

Ta se ve světě zjevuje jako tvořivá moc plná bolestných a temných záhad. V našich konkrétních životech ji poznáváme jako moc lásky, která chce našim prostřednictvím, skrze nás, podporovat vůli k životu rozpoznávanou ve všech tvorech. Člověk, který jedná s úctou k životu, je elementárním způsobem zbožný.¹¹³

Křesťanství bylo vždy nositelem milosrdenství, etického jednání a příkázání lásky. Ale tyto zásady chování byly v něm spíše tradované. Schweitzer říká, že křesťanství si opět musí tyto zásady promyslet a uvědomit. Dodržování etického chování pouze z tradovaných předpisů je neživotné a ztrácí postupně smysl. Ale opravdová zbožnost podle Schweitzera pochází z myšlení a toto myšlení nakonec vede až k mystice.

„Sám o sobě mohu říci, že jen díky myšlení jsem zůstal náboženským člověkem a křesťanem. Myslíci člověk je vůči tradiční náboženské pravdě svobodnější, než člověk nemyslíci; zároveň však živěji chápe hloubku a nepomíjivost jejího obsahu. (...) Jen láskou můžeme dosáhnout společenství s Bohem. Všechno živé poznání Boha se opírá o to, že ho prožíváme ve svých srdcích jako vůli lásky.“¹¹⁴

My bychom asi dnes řekli, že je třeba pravého obrácení. Je možné, že se k tomuto obrácení dá dospět i myšlením. Já sama věřím, že to možné je, přestože je víra dar. Ale je to namáhavé a zřejmě to ve skutečném životě není příliš časté. Je to snadné pro Schweitzera, který byl vychován ve farářské rodině, i když k opravdovému obrácení musí dospět každý sám a nedá se zcela předat pouze výchovou, jeho myšlení bylo hluboce náboženské. Myšlením, kladením elementárních otázek může nalézt ve světě vůli k životu, ale aby dospěl k etice, musí v sobě prožít úctu k životu jako takovému, úžas nad životem.

O podobný princip, tedy elementární myšlení, se opírají také filosofické důkazy boží existence u Aristotela a u sv. Tomáše Akvinského. Přemýšlením o světě, který pozorují kolem sebe, docházejí oba k různým důkazům boží existence. Tím se ovšem ještě neříká, že také k víře, nebo k úctě k životu. Nicméně myšlením dospívá člověk k určité mezi, k věcem, které jsou již rozumem nevysvětlitelné, tajemné. „Největším poznáním je, že vše, co nás obklopuje, je tajemství.“¹¹⁵ Křesťanství, podle Schweitzera nemá toto tajemství ozřejmit. Křesťanství nemá mít vysvětlení všeho, není to něco, co všechno vysvětluje. Má vést k touze po bytí v Bohu, tato touha je v nás, pokud se

¹¹³ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*, str. 206.

¹¹⁴ Tamtéž str. 208.

¹¹⁵ SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*, str. 191.

nepoddáme bezmyšlenkovitosti. A živá duchovnost - mystika pochází jen z eticky určeného bytí v Bohu.¹¹⁶ „Nejvyšší spiritualita je dosažena v nejhlubší mravnosti a stále se v nejhlubší mravnosti projevuje.“¹¹⁷ Schweitzer dokonce tvrdí, že myšlením docházíme k závěru, že svět nemá smysl sám o sobě. Máme proto hledat smysl svého života na základě vůle k životu, která je v nás.¹¹⁸ To je celkem odvážné tvrzení, ale je pravdivé. Smysl světa je v Bohu. Ti, kteří v něho nevěří, mohou bezpečně najít ve svém nitru vůli k životu a v etickém jednání na základě této vůle k životu nalézt smysl života a odvozeně i světa.

4. Etika papeže Františka

Papež František byl, jak věříme, pod vedením Ducha svatého zvolen a povolán za pastýře všeobecné, tedy katolické církve. Jeho etika je křesťanskou katolickou etikou, nic zcela nového nepřináší, ale klade důraz na propojenost světa, sociální otázky, ekologickou kulturu a vyzývá k osobnímu obrácení, konverzi. Proto se budu nejdříve zabývat obecně tím, z čeho vychází úcta k životu v církvi.

4.1. Úcta k životu v církvi

Církev má úctu k životu především z víry, že vše je stvořeno dobrým a všemohoucím Bohem.¹¹⁹ „Každý tvor je svým vlastním způsobem dobrý a dokonalý. (...) Různí tvorové, které Bůh chtěl v jejich vlastním bytí, jsou každý svým způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty.“¹²⁰ „Krása stvoření je odleskem nekonečné krásy Stvořitele. Má vnukat úctu a podřízenost rozumu a vůle člověka.“¹²¹ Nejenom tvorové mají tedy podle katechismu hodnotu o sobě, ale i celé stvoření - příroda má vzbuzovat úctu.¹²² Všichni tvorové byli stvořeni ve vzájemné závislosti, žádný si nestačí sám, mají se navzájem doplňovat a sloužit si. Ale ve stvoření je hierarchie. Bůh tvořil od méně dokonalého k dokonalejšímu.¹²³ Vrcholem stvoření je

¹¹⁶ Srov. tamtéž str. 190-193.

¹¹⁷ Srov. tamtéž str. 176.

¹¹⁸ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*, str. 80.

¹¹⁹ Srov. *Katechismus katolické církve* čl. 290, str. 86; čl. 295, str. 88; čl. 338 str. 98.

¹²⁰ Tamtéž čl. 339, str. 98.

¹²¹ Tamtéž čl. 341, str. 99.

¹²² Srov. tamtéž čl. 302, str. 90.

¹²³ Srov. tamtéž čl. 340-342, str. 98-99.

člověk stvořený k Božímu obrazu a podobě.¹²⁴ Člověk je jediný z viditelných tvorů, který může poznávat a milovat Boha a kterého Bůh chtěl pro něho samotného,¹²⁵ vše ostatní bylo stvořeno pro člověka.¹²⁶ Lidská důstojnost se zakládá na sdílení Božího života. Člověk je povolán být součástí Boží Trojice.¹²⁷ Člověk je také povolán, aby svobodně dokončoval svou činností Boží stvoření, tím se důstojnost člověka ještě zvyšuje.¹²⁸

Dalším možným východiskem úcty k životu v církvi je páté přikázání nezabiješ, které říká, že lidský život je posvátný, a to proto, že „již od počátku zahrnuje stvořitelskou činnost Boha (...) Jen Bůh je pánem života od jeho počátku až k jeho konci.“¹²⁹ Tím se opět vracíme k předchozímu, že úcta k životu vychází v podstatě z víry ve stvoření všeho Bohem. Navíc v případě úcty k životu, která má základ pouze v přikázání nezabiješ, by byla vyloučena nebo potlačena úcta k mimolidskému životu.

S úctou k veškerému životu a celé přírodě se také setkáváme v sedmém přikázání nepokradeš jako s respektem k neporušenosti stvoření. Zvířata, rostliny a neživé věci jsou přirozeně určeny k obecnému blahu lidstva a jejich užívání není možné oddělovat od mravních požadavků s ohledem na kvalitu života všech bližních i budoucích generací.¹³⁰ Nadměrná a bezohledná spotřeba přírodních zdrojů je tak chápána jako krádež budoucím generacím a těm, kteří trpí nedostatkem.

Nešetrnost vůči životnímu prostředí je také chápána jako prohřešek proti mravní ctnosti spravedlnosti, která je definována pevnou a vytrvalou vůlí dávat Bohu a bližnímu to, co jim patří.¹³¹ Protože životní prostředí musí být chápáno jako společné dobro všech. Kompendium sociální nauky církve nám říká, že je nutné vypracovat morální principy, které se budou zakládat na hodnotě života a respektování práv a důstojnosti všech lidských bytostí. K tomu je nutná proměna mentality a přijetí nového střízlivého životního stylu, to znamená opuštění konzumismu a opravdová celosvětová solidarita.¹³²

¹²⁴ Srov. tamtéž čl. 343, str. 99; 355, str. 101.

¹²⁵ Srov. tamtéž čl. 356, str. 101.

¹²⁶ Gaudium et spes čl. 12; 24; 39, in *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995, str. 192, 201-202, 212.

¹²⁷ Srov. *Katechismus katolické církve* čl. 356-358, str. 101.

¹²⁸ Srov. tamtéž čl. 302; 306-307, str. 90-91.

¹²⁹ Tamtéž čl. 2258, str. 553.

¹³⁰ Srov. tamtéž čl. 2415, str. 587.

¹³¹ Srov. tamtéž čl. 1807, str. 455.

¹³² Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, čl. 466-487, str. 296-307.

V návrhu závěrečného dokumentu *Nové stezky pro církve a integrální ekologii*, který je výsledkem biskupské synody o Amazonii, se většina (150 ze 181) účastníků vyslovilo pro definici ekologického hříchu „jako skutek nebo opomenutí proti Bohu, bližnímu, komunitě a životnímu prostředí. Je to hřích proti budoucím generacím a projevuje se skutky a návyky znečišťovat a ničit harmonii životního prostředí, přestupky proti principu vzájemné závislosti a porušování sítí solidarity mezi tvory (srov. KKC 340-344) a proti ctnosti spravedlnosti.“¹³³ Tento dokument byl navržen časově až po vzniku encykliky *Laudato si'*. Papež František tedy nemohl z tohoto dokumentu při psaní vycházet, je to spíše naopak. Ale dobře dokumentuje vývoj této problematiky v současné církvi.

4.2. Kdo je papež František

Jorge Mario Bergolio SJ narozený 17. 12. 1936 v Buenos Aires si po svém zvolení za papeže, což se stalo 13. března 2013, vybral jméno František podle svatého Františka z Assisi, který je, mimo jiné, patronem ekologie, ochránců přírody a chudých.¹³⁴ Toto jméno si přeje užívat bez číslovky I.¹³⁵ Sám papež František vysvětluje, proč si zvolil toto neobvyklé, zcela nové papežské jméno:

„František byl člověkem pokoje, člověk, který miluje a chrání Boží stvoření. V současné době nemáme ke stvoření právě dobrý vztah, že? František je člověk, který nám přináší tohoto ducha pokoje, je to člověk chudý... Ach, jak bych chtěl, aby církve byla chudá a pro chudé!“¹³⁶

Celým svým životem Jorge Bergolio dosvědčuje toto své srdečné přání. Nikdy si nepotrpěl na okázalost a blahobyt, je známý svou skromností a snahou být blízko chudým a vyloučeným.

Narodil se italským imigrantům jako nejstarší z pěti dětí. Při zpovědi ve svých sedmnácti letech rozpoznal povolání ke kněžství. Tak „na počátku jeho rozhodnutí stát

¹³³ Synoda: *Nové stezky pro církve a pro integrální ekologii*. In: *Radio Vaticana: Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 26. 10. 2019 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30116>.

¹³⁴ CHLUMSKÝ, Jan. Sv. František z Assisi: Franciscus Assisiensis. In: *Světki k nám hovoří...* [online]. [cit. 2019-12-15]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=4750>.

¹³⁵ Papež si nepřeje jméno František I., ale jen František. *Novinky.cz* [online]. 2013, 14. 3. 2013 [cit. 2019-12-05]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/clanek/papez-si-nepreje-jmeno-frantisek-i-ale-jen-frantisek-184594>

¹³⁶ TORNIELLI, Andrea. *František - papež chudých*. Přeložily Eva BEDNÁŘOVÁ a Marta BÁROVÁ. Praha: Ikar, 2013, str. 141.

se knězem nebyl jen ‚úžas ze setkání‘, ale i milosrdenství, s nímž ho Bůh povolal.“¹³⁷ V jednadvaceti letech vstoupil do jezuitského řádu, na kterém ho přitahovalo to, že je předvojem církve a používá vojenský řád, kázeň a poslušnost. Chtěl se stát misionářem v Japonsku.¹³⁸ V roce 1992 přijal biskupské svěcení a o šest let později byl jmenován arcibiskupem v Buenos Aires. Jako biskupské heslo si vybral, jak sám říká: „pasáž Nového zákona, v ní se píše, že si Ježíš vybral Matouše způsobem, jenž lze v překladu vyjádřit jako ‚pohlédl na něj s milosrdenstvím a vyvolil ho‘. ‚Cítil jsem, že přesně tak na mě hledí Bůh při oné zpovědi.‘ Té, která stála na začátku jeho rozhodnutí být knězem.”¹³⁹ Toto heslo si ponechal i jako heslo papežské. Jako arcibiskup si nechal v paláci zřídit skromnou ložnici, rád vaří hostům, myje nádobí, sám určuje harmonogram audiencí, nemá osobního tajemníka a stále jezdí autobusem nebo metrem. Také si nechá zřídit přímou telefonní linku, aby mu ostatní mohli volat. Nepřeje si žádné překážky, chce být kdykoliv k dispozici hlavně svému kléru.¹⁴⁰

V roce 2001 ho papež sv. Jan Pavel II. jmenoval kardinálem. Při této příležitosti vyzývá krajany, kteří ho chtěli doprovodit do Říma, aby to nedělali. Vyzývá je, aby ušetřené peníze za cestu raději věnovali chudým a potřebným. Stejně tak činí i po svém zvolení papežem.¹⁴¹ Jeho střídmost se stala v Buenos Aires příslovečnou. Například u příležitosti jistého ekumenického setkání vítal u vrat arcibiskupství účastníky Bergolio osobně, bez spolupracovníků. A s typickým smyslem pro humor jim řekl: „Co jiného má dělat kardinál, než otevírat dveře?“¹⁴²

Po svém zvolení papežem, večer deset minut po osmé 13. března 2013, předstoupil před veřejnost bez zdobeného červeného „královského“ oděvu, který byl pro něj připravený, a pozdravil přítomné slovy: „Bratři a sestry, dobrý večer...“ Neoznačuje se jako papež, ale především jako římský biskup a vyzývá shromážděné, aby se za něho modlili.¹⁴³ Jeho chování je neobvyklé, prosté, skromné a hluboce lidské. Programem jeho pontifikátu je: „pokorně sloužit, vrátit se k podstatě, šířit poselství

¹³⁷ Tamtéž str. 81-82.

¹³⁸ Srov. tamtéž str. 85-86.

¹³⁹ Tamtéž str. 87-88.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž str. 110.

¹⁴¹ Srov. tamtéž str. 112.

¹⁴² Srov. tamtéž str. 120.

¹⁴³ Srov. tamtéž str. 17-19.

milosrdenství Boha, který se obětoval na kříži. Konkrétně sloužit. A pak chránit tím, že se s otevřenou náručí přijme s něhou celé lidstvo, především chudí, malí a slabí.“¹⁴⁴

5. Laudato si'

Encyklika *Laudato si'*, česky *Buď pochválen*, byla oficiálně představena na tiskové konferenci 18. června 2015. Této prezentace se kromě významných představitelů katolické církve, např. prefekta Papežské rady pro spravedlnost a mír kardinála Petera Kodwo Appiah Turksona, americké katolické ekonomky a ředitelky Catholic Relief Services Carolyny Woo účastnili i nekatolíci John Zizioulas, zastupující Ekumenický patriarchát a Pravoslavnou církev, jeden z nejvlivnějších pravoslavných teologů dneška, pravoslavný metropolita z Pergamonu a i nekřesťané Hans Joachim Schellnhuber, německý klimatolog, vyznáním ateista, člen Mezivládního panelu pro změnu klimatu - Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).¹⁴⁵ Což svědčí o tom, že papež chce, aby tento text, přesto že jde o církevní dokument, byl pro všechny bez ohledu na vyznání, aby jej vzal v úvahu celý svět, všichni obyvatelé planety, protože jde o velmi naléhavý problém. Problém péče o společný domov, jak říká podtitul této encykliky. Její název odkazuje na svatého Františka s Assisi a jeho *Chvalozpěv stvoření*¹⁴⁶, ale již podtitul jasně říká, že nejde o „zelenou encykliku“, ale o encykliku sociální. Papež říká, že společné dobro, které je hlavním principem sociální nauky církve, je ohrožováno postojem přehnaného individualismu, konzumismu a plýtvání. To znesnadňuje šíření ekonomické, environmentální a sociální solidarity a udržitelnosti v rámci lidštější ekologie, která by brala ohled nejen na uspokojení bezprostředních přání, ale také na prosperitu budoucích generací.¹⁴⁷

Papež František v této encyklice navazuje na své předchůdce sv. Pavla VI., který upozorňoval ve své encyklice *Pacem in terris* (1971), že nekontrolovaný růst lidské činnosti bez sociálního a morálního pokroku se může obrátit proti lidstvu. Na sv. Jana Pavla II., který zdůrazňoval, že svět je Božím darem a musí být chráněn a také na

¹⁴⁴ Srov. tamtéž str. 148.

¹⁴⁵ VÁCHA, Marek. *Laudato si' papeže Františka: kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů Zlín*. 21. 10. 2018. Přednáška.

¹⁴⁶ *Chvalozpěv stvoření*, někdy také nazývaný „Píseň bratra slunce“, je nejstarší známou italskou poezií (13. stol.) Ve chvalozpěvu se jako refrén objevují právě slova „Laudato si'“, ve významu „Pochválen buď, Pane, za...“ *Cantico delle creature*. In: *Wikipedia: L'enciclopedia libera* [online]. 21. 1. 2020 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: https://it.wikipedia.org/wiki/Cantico_delle_creature.

¹⁴⁷ Srov. *Laudato si'* není zelená encyklika, nýbrž sociální. *Www.vaticannews.va* [online]. 8. 6. 2019 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2019-06/laudato-si-neni-zelena-encyklika-nybrz-socialni.html>.

Benedikta XVI., který viděl kořen nezodpovědného lidského chování vůči přírodě a ostatním lidem v přesvědčení o neomezené svobodě a relativizaci pravdy.¹⁴⁸ Papež František dále rozvíjí tato témata a sám klade důraz na vnitřní souvislosti mezi chudými a zranitelností planety, přesvědčení, že všechno je ve světě vnitřně provázáno, hledání nové koncepce ekonomie, kritiku moci odvozené z technického pokroku, vlastní hodnota každého stvoření, návrh nového životního stylu.¹⁴⁹ Celý viditelný svět považuje za svátost společenství. Příroda nám zjevuje Boha. Její účel není sám v sobě¹⁵⁰, přestože má hodnotu sama v sobě.¹⁵¹

5.1. Co se děje našemu domovu

Encyklika je rozdělena do šesti kapitol. V první kapitole, která se jmenuje Co se děje našemu domovu, se papež věnuje různým aspektům ekologické krize.

Klimatické změny pokládá za globální problém, protože klima je obecným dobrem pro všechny. Změny klimatu vznikají především lidským působením a mají dopad především na chudé, kteří mají menší možnost přizpůsobit se klimatickým vlivům a čelit katastrofickým situacím.

Vodu, která je nezbytná pro lidský život, není možné proměnit na zboží. Přístup k ní je podstatným, základním a všeobecným lidským právem.¹⁵² Je naprosto absurdní tvrdit, jak to ve své knize píše Václav Klaus, že každý zdroj má svou cenu, kterou vytváří nabídka a poptávka. Při nízké ceně je poptávka vysoká a nabídka nízká, při vysoké ceně je poptávka nízká. Tak dle něj cena nejlépe odráží vzácnost zdrojů či zboží. Environmentalisté prý nevědí, že vzácnost zdrojů (vzniklá jejich vyčerpáním, nedostatkem) zvýší cenu natolik, že klesne poptávka fakticky k nule. Z toho Klaus vyvozuje, že zdroje jsou fakticky nevyčerpatelné, protože v případě vysoké ceny již nebude poptávka po nich existovat.¹⁵³ Nikdo soudný nemůže tvrdit, že v případě vysoké ceny vody, ji nikdo nebude poptávat. Vzhledem k účtě k životu a nejen lidskému, který

¹⁴⁸ Srov. *Laudato Si'*, čl. 4-6, str. 6-8.

¹⁴⁹ Srov. tamtéž čl. 16.

¹⁵⁰ FRANTIŠEK, Papež a Jana GRUBEROVÁ. Považujme svět za svátost společenství: vybízí papež v nové knize o integrální ekologii. *RadioVaticana.cz: Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 2019, 17. 10. 2019 [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30071>; Srov. LS čl. 85.

¹⁵¹ Srov. *Katechismus katolické církve* čl. 302, str. 90.

¹⁵² Srov. *Laudato Si'* čl. 17-31, str. 17-25.

¹⁵³ Srov. KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?*. Praha: Dokořán, 2007, str. 49-51.

nezbytně ke svému životu vodu potřebuje, musím souhlasit s papežem Františkem, že vodu není možné proměnit na zboží.

Dalším vážným problémem je ztráta biodiverzity a to jak z pohledu antropocentrického, budou nám v budoucnu chybět důležité zdroje, tak z pohledu teocentrického, tisíce druhů již nevzdá Bohu chválu svou existencí.¹⁵⁴ „Všichni tvorové jsou mezi sebou spojeni, musí se citlivě a s obdivem uznávat hodnota každého z nich; my všechny stvořené bytosti se navzájem potřebujeme.“¹⁵⁵ I když má každý tvor svou hodnotu, lidská bytost má zvláštní důstojnost.¹⁵⁶

Papež dále říká, že je třeba hledat příčiny environmentální devastace, která postihuje především nejslabší - chudé. Pokud převládne ekonomický zájem nad obecným dobrem, budou nejvíce postiženi chudí. „Životní prostředí je bezbranné vůči zájmům zbožštělého trhu, které se staly absolutním zákonem.“¹⁵⁷ Přesvědčivým zastáncem tohoto trhu je například Václav Klaus, jak je zřejmé z jeho publikace *Modrá, nikoli zelená planeta*.¹⁵⁸ Například snaha řešit problémy životního prostředí omezením porodnosti je vlastně legitimizací konzumního způsobu života bohatých. Skutečný ekologický dluh je především mezi Severem a Jihem.¹⁵⁹ Papež nás vybízí, abychom se vyhnuli povrchní ekologii a jisté otupělosti a tím omlouvali svůj způsob života. Je nutné nepřestávat přemýšlet o cílech lidského jednání.¹⁶⁰

Podobně k přemýšlení o cílech lidského jednání, k přemýšlení o smyslu bytí, ke kladení elementárních otázek vybízí i Albert Schweitzer. Jeho cílem není ochrana životního prostředí, ale hluboká etická kultura, přičemž kulturu chápe ve smyslu civilizace.¹⁶¹ Bezmyšlenkovitost, mechanické, materiální přijímání poznatků vede k nesprávnému a neetickému pokroku kultury - civilizace. Nereflektovaný svět materiálního pokroku vede k tomu, že dáváme přednost konzumnímu způsobu života a přestáváme se chovat eticky (morálně).¹⁶² Materiální pokrok, rozvoj technologií a

¹⁵⁴ Srov. *Laudato Si'* čl. 32-42, str. 17-25.

¹⁵⁵ Tamtéž čl. 42, str. 30

¹⁵⁶ Srov. tamtéž čl. 42-43, str. 30-31.

¹⁵⁷ Tamtéž čl. 56, str. 39.

¹⁵⁸ Srov. KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?*

¹⁵⁹ Srov. *Laudato Si'* čl. 48-54, str. 33-38.

¹⁶⁰ Srov. tamtéž čl. 59-61, str. 40-42.

¹⁶¹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*, str. 36.

¹⁶² Schweitzer nerozlišuje termíny morálka a etika.

přizpůsobení přírody našim potřebám, její nesprávné využívání, může dospět k destrukci světa. Materiální pokrok musí doprovázet také pokrok duchovní, etický.¹⁶³

Při svém pobytu v Lambaréné viděl i sociální problémy chudých, kteří byli nuceni pracovat pro bohaté kolonisty. V roce 1914 popisuje způsob využívání práce černochů při kácení pralesa. Tito muži byli odtrženi od domova, od svých vesnic a rodin, byli živeni stravou, na kterou nebyli zvyklí, a byla jim dodávána kořalka z Evropy. Strádali tělesně i mravně, stýskalo se jim po domově. A zanikla i původní řemesla a zemědělství. To vše z důvodů stupňování potřeb jak černých dělníků, tak kolonistů. Schweitzer viděl problém více sociální než environmentální, oba ale propojeně vyrostly z důvodu neetického nepromyšleného vývoje kultury, nebo lépe civilizace.¹⁶⁴

5.2. Evangelium stvoření

V kapitole Evangelium stvoření dává papež do souvislosti životní prostředí a biblické příběhy. Pro křesťany by měla být péče o zemi samozřejmostí, dokonce povinností, protože věří, že vše dostali jako dar od Stvořitele. Upozorňuje také na to, že dříve bylo křesťanství chápáno antropocentricky, což je pokřivené chápání biblické zprávy o stvoření, ve které je dán příkaz podmanit si zemi.¹⁶⁵ Toto mylné chápání vzniklo hříchem. Není možné z tohoto příkazu vyvozovat absolutní vládu člověka nad ostatním tvorstvem. Člověk je povolán k odpovědnému vztahu - vzájemnosti s přírodou, protože země patří Hospodinu (Dt 10,14; Žl 24,1). Člověk obdařený inteligencí má respektovat zákony přírody a mít vztah i k ostatním bytostem světa. Všechny bytosti, tedy i zvířata, mají svou hodnotu.¹⁶⁶ „Jejich bytí má přednost před tím, že jsou užiteční“¹⁶⁷ Protože všechno je ve vzájemném vztahu, nesmí se zanedbávat žádné vztahy. Při zanedbávání vztahů k Bohu, bližnímu a k zemi se ze země vytratí spravedlnost a veškerý život se ocitne v ohrožení.¹⁶⁸

¹⁶³ Srov. KOMENSKÁ, Katarína. Albert Schweitzer a jeho chápanie etiky. In: OLOŠTIAK, Martin a Marek CHOVANEC, ed. 8. študentská vedecká konferencia: Zborník plných príspevkov [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 269-275 [cit. 2018-10-24]. ISBN 978-80-555-0770-5. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/s>.

¹⁶⁴ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Lidé v pralesi*. Přeložily Marie ŠKRACHOVÁ a Pavla STUHLÍKOVÁ. Praha: Orbis, 1971, str. 78-92.

¹⁶⁵ Srov. Gn 1,28

¹⁶⁶ Srov. *Laudato Si'* čl. 63-69, str. 43-48.

¹⁶⁷ Tamtéž čl. 69, str. 48.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž čl. 70, str. 48-49.

„Nejlepší způsob, jak postavit člověka na jeho pravé místo a zastavit jeho chtivost po absolutní nadvládě nad zemí, je návrat k uznání osoby Otce, Stvořitele a jediného vládce světa, protože jinak bude mít člověk vždy sklon vnucovat realitě svoje zákony a svoje zájmy.“¹⁶⁹ To je myslím kořenem celého problému nejen ve vztahu k životnímu prostředí, ale ve všem lidském konání. Albert Schweitzer, protože chtěl etickou kulturu pro všechny, ne jenom pro křesťany, postupoval cestou filosofie. Nabádal ke kladení elementárních otázek, které nás povedou při pohledu na přírodu a celou zemi, která je svátostí Boha, k hranici, kde již není další poznání možné a dospějeme k mysticismu ve smyslu obdivu a lásky k celému stvoření, k transcendentnu od něhož toto stvoření pochází. Dospějeme k úctě k životu a k odhodlání konat ve prospěch života.¹⁷⁰ Papež František připomíná nejen svátostný charakter přírody, ale i to, že v každém stvoření přebývá oživující Duch.¹⁷¹ Jsem přesvědčena, že to je ten důvod vzbuzující úctu k životu, jak ji chápe Albert Schweitzer.

Dále nás encyklika upozorňuje, že i když tvoříme se všemi bytostmi univerzální rodinu, nemůžeme klást všechny živé bytosti na stejnou rovinu, ani zbožšťovat zemi, to by nás zbavovalo naší obrovské odpovědnosti.¹⁷² Odpovědnosti přivést svět k jeho cíli, kterým je plnost Boží.¹⁷³ „Člověk obdařený inteligencí a láskou a přitahován Kristovou plností je povolán přivést všechno tvorstvo k svému Stvořiteli.“¹⁷⁴

V další části o společném určení dober je podrobně rozveden fakt, že životní prostředí je dobro celého lidstva současného i budoucího. Není přípustné, aby bohatá část světové populace spotřebovávala zdroje tak, že v podstatě okrádá chudé národy i budoucí generace.¹⁷⁵

Nesmíme ale podléhat beznaději. Na biblickém příběhu Noema nás papež povzbuzuje, že „stačí jediný dobrý člověk, aby se zrodila naděje“¹⁷⁶, že je možný nový začátek. A Albert Schweitzer nás povzbuzuje, že každý z nás může a má být tím jediným dobrým člověkem. „Stát nikdy nemůže řešit humánní úkoly sám, je to

¹⁶⁹ Tamtéž čl. 75, str. 51-52.

¹⁷⁰ Srov. KOMENSKÁ, Katarína. Albert Schweitzer a jeho chápanie etiky. In: OLOŠTIAK, Martin a Marek CHOVANEC, ed. 8. študentská vedecká konferencia: Zborník plných príspevkov [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 269-275 [cit. 2018-10-24]. ISBN 978-80-555-0770-5. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/s>.

¹⁷¹ Srov. *Laudato Si'* čl. 88, str. 59.

¹⁷² Srov. tamtéž čl. 89, str. 60.

¹⁷³ Srov. tamtéž čl. 83, str. 56.

¹⁷⁴ Tamtéž čl. 83, str. 56.

¹⁷⁵ Tamtéž čl. 93-95, str. 62-64.

¹⁷⁶ Tamtéž čl. 71, str. 49.

v podstatě věc společnosti a jednotlivců.“¹⁷⁷ Papež nás vyzývá, abychom přijali „jako své vlastní utrpení, co se děje světu, a pak poznávali, jakým způsobem může každý z nás pomoci“¹⁷⁸. K témuž nás volá i Schweitzer, když říká, že nemáme právo zavírat oči a ignorovat bolest, bídu a utrpení ve světě, musíme pochopit svou odpovědnost za toto utrpení.¹⁷⁹

5.3. Lidský kořen ekologické krize

Veškerý technický a vědecký pokrok je dobrý, ale dává lidem obrovskou moc, kterou je možné snadno zneužít. „Obrovský rozmach technologie nešel ruku v ruce s rozvojem člověka v jeho zodpovědnosti, vědomí hodnot a ve svědomí. ... Lidská bytost není plně autonomní. Její svoboda podléhá nemoci, svěříje-li se slepým silám nevědomí. ... Náležitá solidní etika, kultura a spiritualita, ..., mu chybí.“¹⁸⁰ Lidstvo zatím nedokáže eticky dobře využívat technický a technologický rozmach. Jako příklad uvádí papež zneužití jaderné energie k výrobě a použití atomové bomby. V podstatě totéž říká Albert Schweitzer: „Naše doba ve své bezmyšlenkovitosti dospěla k tomu, že kultura¹⁸¹ má základ především ve vědeckých, technických a uměleckých výsledcích a obejde se bez etiky, anebo jí postačí minimum etiky.“¹⁸² Tento text publikoval již v roce 1923 a dá se, myslím, říci, že tento jev se od té doby stále prohlubuje. Schweitzer se po druhé světové válce stal také velkým bojovníkem proti jaderným zbraním. I zde je analogie mezi oběma muži.

Encyklika dále říká, že lidstvo s technologií přijalo technokratické paradigma, které neuznává skutečnou hodnotu lidských a mimolidských bytostí. Stává se čím dál těžší sloužit si technikou jako nástrojem. Mnohdy nejde o vlastní užitek techniky, nýbrž o získání moci. Ale lidská svoboda je schopná stanovit technice meze a upřednostnit nekonzumní způsob života. Stačí si klást otázky po cílech a smyslu věcí a přistoupit k odvážné kulturní revoluci.¹⁸³ Podobně ale již kolem roku 1920, kdy je již schopen rozpoznat následky vědeckotechnické revoluce, píše i Schweitzer: máme stále větší poznání a schopnosti, získáváme moc nad přírodními silami a hrozivým způsobem

¹⁷⁷ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Lidé v pralese*, str. 117.

¹⁷⁸ *Laudato Si'* čl. 19, str. 18.

¹⁷⁹ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Lidé v pralese*, str. 116-119.

¹⁸⁰ *Laudato Si'* čl. 105, str. 69.

¹⁸¹ ve smyslu civilizace

¹⁸² SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*, str. 36.

¹⁸³ *Laudato Si'* čl. 106-121, str. 70-79.

uplatňujeme tuto moc jako vládu nad lidmi. Vlastnictví strojů, dnes bychom řekli spíš technologií, umožňuje vládu nad lidmi. Východiskem je, podle něho, vzdání se této moci, což považuje za čin duchovnosti, která nachází svou sílu v úctě k životu.¹⁸⁴

5.4. Integrální ekologie

Integrální ekologie zahrnuje lidské i sociální dimenze světové ekologické krize, protože všechno spolu nějak souvisí, vše je vnitřně provázáno. Příroda není něco od člověka odděleného, lidé jsou její součástí. Je pouze jedna krize, komplexní sociálně-environmentální krize. Řešení vyžaduje integrální koncepci potírání chudoby, navrácení důstojnosti vyloučeným a péči o přírodu. Na aktuálnosti nabývá také nutnost humanismu, říká encyklika.¹⁸⁵ Tak u Alberta Schweitzera z péče o nemocné, ke které je puzen vnitřní potřebou být užitečný, pomáhat druhým lidem, nezůstat dlužen nic darům, které dostal, vyrůstá v pozdější době starost o svět. Za ni byl oceněn Nobelovou cenou míru. Veškeré etické jednání dokázal převést na jednoduchou úctu k životu, protože vše je provázáno a mám-li úctu k životu, dokážu vidět nejen tělesnou nemoc bližního, ale i jeho sociální problémy. Schweitzer také vybízel k lidskosti neboli humanitě.

Schweitzer přizpůsoboval svou nemocnici domorodým lidem a způsobům jejich myšlení, za což byl mnohými kritizován. Jeho nemocnice nevypadala jako evropské kliniky, spíše to byla africká vesnice, ve které se lékaři starají o nemocné.¹⁸⁶ Respektoval kulturu Afričanů a viděl následky kolonialismu, který vytrhoval tyto lidi z jejich přirozeného prostředí domorodých vesnic.¹⁸⁷ Analogicky k této praktické činnosti říká *Laudato si'*, že je nutné věnovat pozornost domorodým komunitám a jejich kulturním tradicím, ochraně jejich životního prostoru, protože oni sami se nejlépe dovedou postarat o svou zemi, kterou chápou jako posvátný prostor.¹⁸⁸

Naprosto jasně čteme v *Laudato si'*, že pokud je země dar, je péče o ni otázkou spravedlnosti. Není to dobrovolný postoj, nýbrž povinnost vzhledem k budoucím generacím. Položíme-li si otázku, jaký svět chceme zanechat našim dětem, povede nás to k dalším elementárním otázkám. Proč jsme na světě? Jaký je náš úkol na tomto světě? Jde o smysl našeho žití.¹⁸⁹ Papež František stejně jako Albert Schweitzer vidí možné

¹⁸⁴ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*, str. 385-386.

¹⁸⁵ *Laudato Si'* čl. 137-141, str. 91-93.

¹⁸⁶ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 218.

¹⁸⁷ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Lidé v pralese*, str. 78-93.

¹⁸⁸ Srov. *Laudato Si'* čl. 146, str. 96.

¹⁸⁹ Srov. tamtéž čl. 159-162, str. 103-105.

východisko z krize, za jejíž hlavní příčinu oba pokládají absenci etiky, v podnícení lidí k tomu, aby si znovu začali klást tyto elementární otázky a snažili se na ně v pravdě, upřímně hledat odpovědi.

5.5. Jak se zorientovat a jak jednat

V řešení environmentálních a sociálních otázek planety, která je našim společným domovem, musíme postupovat společně v celosvětové součinnosti. Není možné upřednostňovat národní zájmy před globálním společným dobrem. Je nutné postupovat solidárně, aby nedošlo k novým nespravedlnostem. Chudší země potřebují pomoc bohatých zemí. Již sv. Jan XXIII. viděl potřebu existence světové politické autority, která by zaručovala spravedlivé dohody mezi národními vládami a měla moc ukládat sankce při jejich nedodržování. Tak by se mohlo dosáhnout rozvoje chudých zemí, omezení znečišťování a nakonec snad i vymýcení chudoby. Národní politika, která se soustřeďuje na okamžité výsledky, aby neztratila voliče, se zatím nedokáže zaměřit na dlouhodobé společné dobro.¹⁹⁰ „Když dnes uvažujeme o společném dobru, nevyhnutelně potřebujeme, aby politika a ekonomika společně a s rozhodností začaly sloužit životu, a to zejména lidskému.“¹⁹¹ Z této věty je zřejmé, že i spravedlivá politika a ekonomika by se měly řídit podle Schweitzerova principu úcty k životu. „V smýšlení úcty k životu je obsažený elementární pojem zodpovědnosti, který musíme přijmout; v něm působí síly, které nás nutí k revizi a k zušlechtění našeho individuálního, sociálního a politického myšlení.“¹⁹² Veškeré etické jednání je možné převést na úctu k životu. Tržní mechanismy, které se řídí pouze materiální poptávkou a prohlubují konzumní způsoby života, neberou ohled na život jako takový a úctu mají pouze k zisku, nejsou schopné uvažovat o reálné hodnotě věcí, ve všem vidí pouze své ekonomické zdroje. Princip maximalizace zisku je překroucením ekonomiky. Potřebujeme nový integrální přístup zaměřený na společné dobro, které vychází z úcty k darovanému životu a světu, ne pouze směřující k maximalizačním moci a zisku.¹⁹³

„Církev si ani neosobuje právo definovat vědecké otázky, ani se nesnaží nahrazovat politiku, ale zve k čestné a transparentní debatě, aby partikulární potřeby

¹⁹⁰ Srov. tamtéž čl. 164-181, str. 107-117.

¹⁹¹ Tamtéž čl. 189, str. 121.

¹⁹² SCHWEITZER, Albert. *Kultura a etika*, str. 97.

¹⁹³ Srov. *Laudato Si'* čl. 190-198, str. 122-127.

nebo ideologie neškodily společnému dobru.“¹⁹⁴ Naproti tomu „Nelze tvrdit, že empirické vědy kompletně vysvětlí život, vnitřní podstatu všech tvorů a celek skutečnosti. To by znamenalo nepatřičně překračovat vymezené metodologické hranice.“¹⁹⁵ Albert Schweitzer říká, že upřímným hledáním pravdy dospějeme k bodu, kdy se myšlení mění na hluboké prožívání, na mysticismus. Musíme se prostřednictvím myšlení stát zbožnými.¹⁹⁶

5.6. Ekologická výchova a spiritualita

Tržní způsob myšlení nám namlouvá, že jsme svobodní, pokud můžeme nakupovat a utrácet. „Čím více se vyprazdňuje srdce člověka, tím více potřebuje kupovat, vlastnit a konzumovat věci.“¹⁹⁷ Ale „svobodu“ mají pouze ti, kteří drží ekonomickou moc. Ti ale tvoří menšinu ve společnosti. Snaha získat větší moc a posedlost konzumismem vede k násilí. Člověk je ale schopen obrácení, protože Bůh stále v našem nitru vzbuzuje touhu po pravdě, dobru a kráse. Změna životního stylu jednotlivců by mohla vyvinout tlak na politickou a ekonomickou moc například tím, že lidé přestanou některé produkty kupovat. K ekologicky šetrnému chování je potřeba vychovávat, aby se každodenní drobné úkony staly životním stylem. Každý takový drobný úkon, jako je třídění odpadu, šetření vodou, neplýtvání potravinami, zhášení zbytečného osvětlení, využívání veřejné dopravy nebo sdílení vozidla, sázení stromů, ochrana živých tvorů, omezování plastových obalů, šíří ve společnosti dobro, které nemusíme hned vidět, a navíc nám navrací vědomí vlastní důstojnosti a vede nás k větší existenciální hloubce.¹⁹⁸

Albert Schweitzer nepoznal ekologii nebo environmentalismus jako hnutí. Tyto aktivity vznikly historicky později a to v druhé polovině dvacátého století, spíše až v šedesátých letech.¹⁹⁹ To bylo Schweitzerovi více než 80 let, byl stále aktivní, ale angažoval se spíše ve své africké nemocnici a zasazoval se za mír ve světě jako odpůrce vietnamské války a atomových zbraní včetně jejich zkoušek.²⁰⁰ Ale i přesto, že neznal

¹⁹⁴ Tamtéž čl. 188, str. 121.

¹⁹⁵ Tamtéž čl. 199, str. 127.

¹⁹⁶ Srov. SCHWEITZER, Albert. *Kultura a etika*, str. 96.

¹⁹⁷ *Laudato Si'* čl. 204, str. 132.

¹⁹⁸ Srov. tamtéž čl. 203-212, str. 131-136.

¹⁹⁹ DUFFEK, Petr a Jan KAMARÝT. Hnutí ekologické. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hnutí_ekologické.

²⁰⁰ Srov. OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*, str. 264-266.

ekologický způsob uvažování, byl jaksi přirozeně ohleduplný k celé přírodě. Protože přijal princip úcty k životu, choval se láskyplně ke všemu živému, pokud nemusel, neublížil ani hmyzu, ani rostlině. Byl takřka pedanticky spořivý. V Africe poznal cenu každé plechové krabičky dovezené z Evropy a úzkostlivě dbal, aby mu je pacienti po spotřebování léku vraceli. Na psaní rád používal zadní stranu formulářů zaslaných francouzskou koloniální administrativou nebo listy ze starých kalendářů a úcty.²⁰¹

Tím hlavním, co nám chce encyklika *Laudato si'* říci, je nutnost ekologické konverze. „Ekologická konverze znamená, že se ve vztazích k okolnímu světu projevují všechny důsledky setkání s Ježíšem. Povolání střežit Boží dílo je podstatnou součástí ctnostného života. Nepředstavuje něco volitelného ani nějaký druhotný aspekt křesťanského života.“²⁰² Tato konverze v sobě zahrnuje uznání, že svět je darem Boží lásky. Lidé jsou součástí stvoření, bytostmi vesmíru a tvoří s ostatními tvory univerzální společenství. Každý člověk dostal specifické dary, které má tvořivě rozvíjet a odevzdávat se Bohu. Lidská nadřazenost je dána odlišnými schopnostmi, racionalitou, která člověku ukládá vážnou odpovědnost. Křesťanská spiritualita nabízí návrat k jednoduchosti, růst v šetrnosti a schopnost radovat se z mála, protože střídmost je osvobozující a nepředstavuje nižší intenzitu života.²⁰³

Pokud uvěříme konzumismu okolního světa, tomu, že my sami určujeme, co je dobro a co je zlo, na místo Boha ve svém životě postavíme něco jiného, pak vůbec není snadné, a snad ani možné, nalézt šťastnou střídmost a integritu vlastního života, chybí nám k tomu správná motivace.²⁰⁴ „Není totiž možné nasazovat se pro velké věci pouze na základě pouček, bez mystiky, která by je oživovala, bez vnitřní hybné síly, která podněcuje, motivuje, povzbuzuje a dává smysl osobnímu i společnému konání.“²⁰⁵

Schweitzer kritizuje etiku, která vychází pouze z vnějších naučených norem, pravidel a instrukcí.²⁰⁶ Taková etika příliš dobře nefunguje, protože jí chybí správná motivace, tak jak píše i papež František, není možné nasazovat se pro velké věci na základě pouček, fakticky bez velké vnitřní motivace. Správnou motivaci, opravdovou

²⁰¹ Srov. tamtéž str. 125.

²⁰² *Laudato Si'* čl. 217 str. 139.

²⁰³ Srov. tamtéž čl. 216-223, str. 138-142.

²⁰⁴ Srov. tamtéž čl. 224, str. 143.

²⁰⁵ Tamtéž čl. 216, str. 138.

²⁰⁶ Srov. KOMENSKÁ, Katarína. Albert Schweitzer a jeho chápanie etiky. In: OLOŠTIAK, Martin a Marek CHOVANEC, ed. 8. študentská vedecká konferencia: Zborník plných príspevkov [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 269-275 [cit. 2018-10-24]. ISBN 978-80-555-0770-5. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/s>.

konverzi, ať už ekologickou nebo etickou nebo konverzi k víře není možné uskutečnit bez transcendence, bez mystiky, bez spojení s Bohem.

Etika úcty k životu je v podstatě totéž, co etický princip lásky. Je to etika Ježíšova. (viz výše). A encyklika v článku 231 cituje Kompendium sociální nauky církve: „Má-li být společnost lidštější, více hodná člověka, je třeba ve společenském životě oživit uplatňování lásky, a to na politické, ekonomické i kulturní rovině. Z lásky se tak má stávat trvalá nejvyšší norma jednání.“²⁰⁷ Motivaci k takovému jednání, jednání z lásky, nacházíme v mystice a to dle tvrzení obou mužů.

²⁰⁷ *Kompendium sociální nauky církve* čl. 582, str. 367.

Závěr

Na první pohled by se mohlo zdát, že je třeba Schweitzera jako biocentristu odsoudit. Mnozí autoři ho pokládají za zakladatele biocentrismu a toto učení bylo učitelským úřadem církve odmítnuto²⁰⁸. Ale myslím, že to by byl velký omyl. Vše, co Schweitzer říká, se shoduje s vnitřním hlasem svědomí a církevní naukou. Schweitzer vždy klade na první místo život a to život individuální. Je si vědom, že lidský život má větší hodnotu než život živočicha a ten zase než život rostliny. Vždy se choval velmi šetrně a to nejen, aby šetřil peníze, ale především z hluboké úcty k životu, zvláště lidí, ale i zvířat a rostlin. Nemůžeme ho obvinít, že by někdy v životě, ve své lékařské praxi nebo ve svém soukromí, dal přednost životu, z pohledu křesťanské etiky, nižšímu před životem člověka. Při stavbě nemocnice, před usazením kůlu v díře, nejprve pečlivě prohlédl, nespadla-li do díry žába nebo nějaký živočich, aby jim neublížil. Nemocnici ale stavěl pro lidi. Léčil především lidi, hlavně domorodce. Neodmítal pomoc malomocným, duševně nemocným, chudým, pokud to bylo v jeho silách, snažil se zlepšit jejich životní podmínky ve své nemocnici a navíc si uvědomoval, že je třeba chránit všechnen život pro něj samotný, pro jeho hodnotu v sobě. Nikdy nedal přednost zvířeti před člověkem. Nepomýšlel ve své době na nějakou ekologii nebo ochranu biosféry či ekosystémů. Když byl svědkem vytěžování pralesa, viděl v tom spíše problém sociální. Původní obyvatelé přicházeli o svůj způsob života, ztráceli rodinné vazby, nechali se najímat na práci za peníze a opouštěli na dlouhou dobu své rodiny a svá původní tradiční řemesla a zaměstnání, tak vznikala ještě větší nouze v jejich rodných vesnicích. Ve volném čase často podléhali alkoholu. V pozdější době se věnoval problematice omezení zkoušek jaderných zbraní a těchto zbraní vůbec ve jménu úcty k životu a jeho hlas, hlas známého lékaře a humanisty, byl slyšet. To, co čteme u Schweitzera, známe také z katechismu a ze sociální nauky církve. Není divu, byl hluboce věřícím člověkem, teologem, kazatelem. Všechny tyto „náboženské“ pravdy vložil Bůh do našeho nitra, do našeho srdce jako přirozený zákon, kdo žije v pravdě, hledá pravdu, nachází vždy tento společný základ, protože všichni jsme jedno stvoření.

Tak jako nemůžeme jednoduše říct, že byl Schweitzer biocentrista, tak také nemůžeme označit církev jednoduše za antropocentrickou, protože celý svět byl stvořen, jako orientovaný k Bohu Otci. Spásné působení Syna je dovršeno jeho podřízením

²⁰⁸ Tamtéž čl. 463, str. 294.

Otci.²⁰⁹ „Až mu bude podřízeno všecko, pak i sám Syn se podřídí tomu, kdo mu všecko podřídil, a tak bude Bůh všecko ve všem.“ (1 Kor 15,28) „Vždyť z něho a skrze něho a pro něho je všecko!“ (Řím 11,36) Člověk má do středu svého zájmu stavit Boha. V tomto smyslu je svět teocentrický. Bůh z lásky tvoří svět pro člověka jako své sebezjevení.²¹⁰ Principem celého zjevení je sebedarování Boha člověku. „Je-li cílem zjevení²¹¹ primárně sebedarování Trojjediného člověku, pak také teologie musí být teocentrická a antropocentrická zároveň, což je možné jedině za předpokladu trojiční lektury Písma. V Trojici totiž Syn klade na první místo Otce, jehož napodobuje v tom, že Otec důsledně klade na první místo Syna a v něm nás samotné. Dialogický teocentrismus a dialogický antropocentrismus se nejenom vzájemně nevylučují, ale dokonce se nevyhnutelně podminují a vzájemně prostupují.“²¹² Pokud se někdy v minulosti církev jevila, či dokonce chovala, pouze jako antropocentrická, je to chyba. Papež František v encyklice *Laudato si'* v článku 116 říká, že je to mylné pojetí vztahu člověka ke světu, je to chybná interpretace křesťanské antropologie. Správná antropologie nepopírá lidskou odlišnost od ostatního světa, ale chápe člověka jako zodpovědného správce a součást stvořeného světa. Svět je lidem svěřená hřivna, jak čteme v evangeliu Lk 19,12-26 (Mt 25,14-30) a za péči o tuto hřivnu jsme odpovědni tomu, kdo nám ji svěřil – Bohu. A měli bychom k této péči být puzeni i láskou k Bohu.

Důvod krize v současném světě, která se projevuje i jako krize ekologická, vidí oba, Schweitzer i papež František, v pokroku bez etiky. Technický pokrok se od doby Alberta Schweitzera neustále zrychluje, nechává člověka v jeho pýše a bere mu prosté uvažování o cíli života, o smyslu světa, o smyslu bytí, o pravém důvodu práce a téměř ho nutí k slepému konzumismu a sobectví. Dnes už i profánní psychologie bez jakéhokoliv náboženského podtextu vidí konzumní způsob života jako toxický pro člověka i lidstvo.²¹³ Jediné východisko z této situace vidí oba muži v opravdové konverzi, ve změně způsobu života, v dobrovolné skromnosti. Takové obrácení od pohodlného způsobu života, od sobectví, není snadné a musí k němu být náležitá, pevná a trvalá motivace. Pro papeže a všechny křesťany by touto motivací mělo být

²⁰⁹ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, str. 179.

²¹⁰ Srov. tamtéž str. 218.

²¹¹ Je třeba rozlišit přirozené zjevení, ke kterému máme přístup skrze stvořený svět, přírodu a nadpřirozené zjevení v Kristu. Církev má přístup k obojímu zjevení.

²¹² POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Vybrané inspirace obsažené v prvních třech kapitolách *Dei verbum* padesát let po zahájení koncilu. *AUC Theologica*. Praha: Karolinum, 2012, 2(2), 17-18. ISSN 1804-5588.

²¹³ ZRNO, Matyáš. Nadbytek vede k degeneraci. *Psychologie dnes*. 2020: Portál, Praha, 26(2), 9-13. ISSN 1212-9607.

vědomí, že celé stvoření je dar Hospodinův, „každé stvoření odráží něco Božího a sděluje nám jisté poselství, ... Kristus na sebe přijal tento hmotný svět a nyní jako vzkříšený přebývá v nitru každé bytosti“²¹⁴. Pro Alberta Schweitzera je touto motivací úcta k životu, kterou může nalézt každý ve svém nitru na základě přirozeného zákona. Úcta k životu, která do nás byla vložena Bohem, na kterého se ale Schweitzer nechce odvolávat. Chce, aby jeho etika byla univerzálně platná. Úcta k životu jako motivace může přivést k trvalé konverzi každého člověka, může přivést k světské, pro všechny platné, etice a možná i ke konverzi k Bohu, protože stvoření je svátostí Boha.

Nejvěrohodnějším svědectvím, že je taková konverze možná, že je dobrovolná skromnost uskutečnitelná, je skutečný pravdivý život Alberta Schweitzera, papeže Františka a mnohých dalších (Erazima Koháka, Hany Librové, Henryka Skolimowského...) a takto žitá dobrovolná skromnost ovlivňuje nejen dobro naší země, ale šíří i dobro mezi lidmi a přivádí k následování.

Pravdivě žité křesťanství má v sobě obrovský potenciál v šíření dobra a jeho uskutečňování se týká každého jednotlivce.

²¹⁴ Srov. *Laudato Si'* čl. 221 str. 141.

Literatura

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, 603 s. ISBN 80-7113-089-3.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-711-3132-6.

KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?* Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-807-3631-529.

KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozár: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-858-5063-X.

Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1370-5.

Laudato Si' papeže Františka: encyklika: o péči o společný domov. Překlad Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4.

MARSCHÜTZ, Gerhard. *Theologisch ethisch nachdenken: Handlungsfelder*. Band 2. Würzburg: Echter, 2012. ISBN 3429034000.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. Teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-259-6.

OERMANN, Nils Ole. *Albert Schweitzer: (1875-1965)*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-536-2.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Vybrané inspirace obsažené v prvních třech kapitolách Dei verbum padesát let po zahájení koncilu. *AUC Theologica*. Praha: Karolinum, 2012, 2(2), 9-33. ISSN 1804-5588.

SEGAL, Robert Alan. *Stručný úvod do teorie mýtu*. Praha: ExOriente, 2017. Religionistická knihovna. ISBN 978-809-0521-131.

SCHWEITZER, Albert. *Albert Schweitzer - zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. Přeložili Otakar A. FUNDA, Jaroslav KOHOUT, Jindřiška CHRÁSTKOVÁ a Petr POKORNÝ. Praha: Vyšehrad, 1989. ISBN 80-702-1010-9.

SCHWEITZER, Albert. *Kultúra a etika*. Přeložil Ján LETZ. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986.

SCHWEITZER, Albert. *Lidé v pralese*. Přeložily Marie ŠKRACHOVÁ a Pavla STUHLÍKOVÁ. Praha: Orbis, 1971.

SCHWEITZER, Albert. *Nauka úcty k životu*. Přeložila Věra KOVAŘÍČKOVÁ. Praha: DharmaGaia, 1993. ISBN 80-901-2257-4.

SCHWEITZER, Albert. *Z mého života a díla*. Přeložil Miloš ČERNÝ. Praha: Vyšehrad, 1974.

SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9.

TORNIELLI, Andrea. *František - papež chudých*. Přeložily Eva BEDNÁŘOVÁ a Marta BÁROVÁ. Praha: Ikar, 2013. 172 s. ISBN 978-80-249-2206-5.

VÁCHA, Marek Orko. *Tváří v tvář Zemi*. Brno: Cesta, 2016. ISBN 978-80-7295-212-0.

VIRT, Günter. Stvoření má právo žít: Etika ekologie. *Universum: revue České křesťanské akademie*. Brno: Cesta, 1992, (6), 1-6. ISSN 0862-8238.

WHITE JR., Lynn. Historické kořeny naší ekologické krize. *Filosofický časopis*. Praha, 2000, **48**(5), 765-775. ISSN 0015-1831.

WONDRÁK, Eduard. *Albert Schweitzer a Lambaréné*. 2. vyd. Praha: Globe, 1995. Velcí humanisté. ISBN 80-901-7052-8.

ZÁMEČNÍK, Jan a Bohuslav BINKA. Lynn White a Max Oelschlaeger - dva pohledy na roli křesťanství v environmentální krizi. *Filosofický časopis*. Praha, 2018, **66**(6), 889-907. ISSN 0015-1831.

ZRNO, Matyáš. Nadbytek vede k degeneraci. *Psychologie dnes*. 2020: Portál, Praha, **26**(2), 9-13. ISSN 1212-9607.

Cantico delle creature. In: *Wikipedia, L'enciclopedia libera* [online]. 21. 1. 2020 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: https://it.wikipedia.org/wiki/Cantico_delle_creature

DUFFEK, Petr a Jan KAMARÝT. Hnutí ekologické. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2020-02-05]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hnutí_ekologické

Etika. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 2001, 19. 6. 2019 [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Etika>

FRANTIŠEK, Papež a Jana GRUBEROVÁ. Považujme svět za svátost společenství: vybízí papež v nové knize o integrální ekologii. *RadioVaticana.cz: Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 2019, 17. 10. 2019 [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30071>

CHLUMSKÝ, Jan. Sv. František s Assisi: Franciscus Assisiensis. In: *Světci k nám hovoří... [online]*. [cit. 2019-12-15]. Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=4750>

KOMENSKÁ, Katarína. Albert Schweitzer a jeho chápanie etiky. In: OLOŠTIAK, Martin a Marek CHOVANEC, ed. 8. študentská vedecká konferencia: Zborník plných príspevkov [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 269-275 [cit. 2018-10-24]. ISBN 978-80-555-0770-5. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/s>

Laudato si' není zelená encyklika, nýbrž sociální. *Www.vaticannews.va* [online]. 8. 6. 2019 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2019-06/laudato-si-neni-zelena-encyklika-nybrz-socialni.html>

MAHDALOVÁ, Manuela. *Svoboda rozhodování ve stoicismu a u Órigena*[online]. Olomouc, 2018 [cit. 2019-07-23]. Dostupné z: <https://library.upol.cz/arl-upol/cs/csg/?repo=upolrepo&key=46162012538>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Vedoucí práce Mgr. Vít Hušek, Th. D.

MACHULA, Tomáš. Princip dvojího účinku. In: *Bigblogger.lidovky.cz* [online]. Praha, 2011, 27. 6. 2011 [cit. 2020-02-10]. Dostupné z: <http://machula.bigblogger.lidovky.cz/c/190793/Princip-dvojeho-ucinku.html>

MALIŠOVÁ, Klára. „Připravili jste mě o dětství a sny.“ Emotivní projev aktivistky Thunbergové na summitu OSN. *Seznam Zprávy* [online]. 24. 9. 2019 [cit. 2020-02-19]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/pripravili-jste-me-o-detstvi-a-sny-emotivni-projev-aktivistky-thunbergove-na-summitu-osn-79374>

Papež si nepřeje jméno František I., ale jen František. *Novinky.cz* [online]. 2013, 14. 3. 2013 [cit. 2019-12-05]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/clanek/papez-si-nepreje-jmeno-frantisek-i-ale-jen-frantisek-184594>

PETRŽELKA, Josef. Dějiny filosofie II [online]. 1 vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010 [cit. 2019-09-05]. Elportál. Dostupné z: <http://is.muni.cz/elportal/?id=901291>. ISSN 1802-128X.

Rudolf Otto. In: *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. 10. 6. 2019 [cit. 2019-10-14]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Otto

Synoda: Nové stezky pro církve a pro integrální ekologii. In: *Radio Vaticana: Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. 26. 10. 2019 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=30116>

VÁCHA, Marek. *Laudato si' papeže Františka: kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů Zlín*. 21. 10. 2018. Přednáška.

Citace z Bible jsou uvedeny v souladu s českým ekumenickým překladem.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Chovancová Manuela

Název práce: Úcta k životu u Alberta Schweitzera a papeže Františka / Respect for life at Albert Schweitzer and Pope Franz

Vedoucí práce: doc. Mgr. Dominik Opatrný, Th. D.

Počet stran: 57

Klíčová slova: úcta k životu / respect for life

Albert Schweitzer / Albert Schweitzer

Laudato si' / Laudato si'

Papež František / Pope Franz

ekologie / ecology

konverze / conversion

biocentrismus / biocentrism

antropocentrismus / anthropocentrism

dobrovolná skromnost / voluntary modesty

Diplomová práce se snaží odpovědět na otázku, zda existují styčné body a společná témata ve filosofii úcty k životu Alberta Schweitzera a encyklice Laudato si' papeže Františka o péči o společný domov. Dále se snaží na základě tohoto srovnání nalézt východisko ze současné ekologické, či spíše společenské krize a trvalé pevné motivace, které by vedly ke skutečné konverzi.

The diploma thesis offers an answer to the question, whether there are common topics between Albert Schweitzer's philosophy of respect for life and Pope Francis' encyclical Laudato si' on care for our common home.

Based on that comparison, the thesis suggests a solution to the present ecological – or rather social – crisis that would lead to a persistent motivation for the true conversion.